

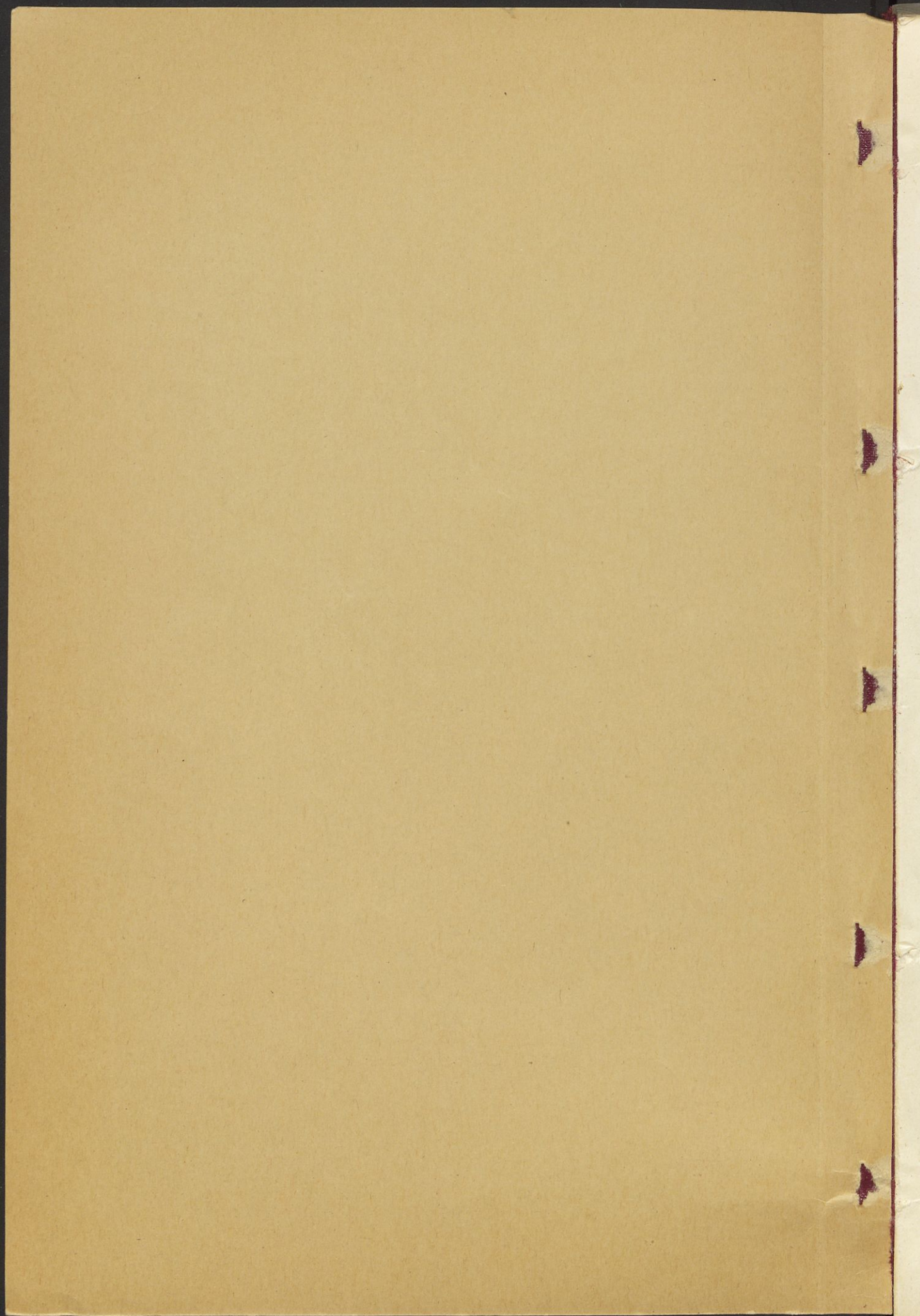
NUK

E. Kristan :

Kato Frankovič

Prera 1979

ETBIN KRISTAN:

K A T O V R A N K O V I Ć

Drama v treh dejanjih

- [Faint, illegible list of characters and roles, possibly including:]*
- 1) ...
 - 2) ...
 - 3) ...
 - 4) ...
 - 5) ...
 - 6) ...
 - 7) ...
 - 8) ...
 - 9) ...
 - 10) ...
 - 11) ...
 - 12) ...
 - 13) ...

GS II 528624

ETHN. KRISTOF

... ..

... ..

201813194

PRVO DEJANJE

Mesto v Vrankovičevem stanovanju:

Glavni vhod skozi K A T O V R A N K O V I Č na levo v kuhinjo

na desno dvojni v drugo vrata (na vrt, levo na

ulico. Na tlu sedežnega stola v sobi obrnjena pisalna miza z naslanjaj

desno. V sobi stoji več oblojnih vrati velika knjižna omara, noda

na vrt, in večina mizice. Ob levi stoji majhna mizica, na

desno pa stoji pisalna miza. Na levi strani salonske mize ter

O s e b e :

- 1) ILIJA VRANKOVIČ, svetnik
- 2) KATO, njegov posinovljenec
- 3) pl. LAJBEN, predstojnik
- 4) IRMA, njegova hči
- 5) dr. SAJAC, odvetnik
- 6) SLAVKA, njegova hči
- 7) BERTONJ, pisatelj
- 8) PRAVICA, časnikar
- 9) BANDŽIJA, trgovec
- 10) BRODOVIČ, kmet
- 11) MARA, gospodinja pri Vrankoviču
- 12) REDARSTVENI URADNIK
- 13) LJUDSTVO -- REDARJI

PRVO DEJANJE

Soba v Vrankovicevem stanovanju:

Glavni vhod skozi predsobje v levo zadaj. Vrata na levo v kuhinjo, na desno dvojna v druge sobe. Okno zadaj (dvojno) na vrt, levo na ulico. Bmizu zadnjega okna v sobo obrnjena pisalna miza z naslanjačem. Ob desni steni med obojnimi vrati velika knjižna omara, neda-leč naslanjač in majhna mizica. Ob levi steni majhna mizica, na njej majhen kip in knjige. V sobi na levi strani salonska miza ter večji in manjši fotelji. Slike.

V sobi ni nikogar. Okno na ulico je odprto. Iz daljave se sliši hrup, ki se približuje. Kmalu se razločijo klici: "Zivio! Zivio!" ... Potem: "Dol z Lajbenom!" "Pereat!" Pravica pride od zunaj, Mara pa z leve.

Pravica : Dober dan! Ali je gospod Vrankovič doma?

Mara : Ni ga še. Zaboga, kaj se pa godi, gospod Pravica?

Pravica: Nič hudega.

Mara : Kaj pa je to?

Pravica : Demonstracija.

Mara : Kaj?

Pravica : No - punt brez puške in sablje...

Mara : Bog pomagaj!

Pravica : Množica se je ustavila pred vašo hišo, pa bi rad malo gledal skozi okno -

Mara : Ali ni nevarno?

Pravica : Nič se ne bojte! Veste, videti moram komedijo, da jo lahko opišem v svojem listu - (Stopi k oknu. Mara se mu plašno pridruži).

Mara : Kaj pa hočejo?... Koliko jih je!

Pravica : Kaj bi hoteli? Saj sami ne vedo.

Mara : Zakaj pa kriče?

Pravica : Hudi so...

Mara : Na koga?... Mar na nas?

Pravica : Na vas ne, name tudi ne. Na vlado - na...

Mara : Pa čemu to? Ali bodo kaj dosegli?... Kaj se je pravzaprav zgodilo?

Pravica : Nič posebnega. Dijakom so prepovedali shod in zastave jim ne vrnejo, ki so jim jo bili vzeli.

Mara : Tega ne razumem.

Pravica : Nič ne de; saj še oni ne razumejo, vsaj vsi ne. (Hrup se je polegel. Slišati je petje.)

Mara : Sedaj pojo.

Pravica : Pojo, pojo...

Slavka : (pride naglo; razgreta je) Ali slišite?... Hitela sem, da komaj diham...

Mara : Kaj ste morali bežati? Uboga -

Slavka : (se smeje) Kaj še! Videti sem hotela. In kričala sem... Pa ne morem več.

Mara : Kričali ste?... Za božjo voljo!

Slavka : Kaj pravite, gospod Pravica? Ali ni imenitno?

Pravica : (porogljivo) Meni se ne zdi... Ampak dobro je - koristno..

Slavka : Kaj se vam ne zdi? (Gre k oknu in gleda na ulico.)

Pravica : (je odstopil od okna in hodi po sobi) Kaj bi bilo imenitno? Prosim vas!... To je množica, slepa množica. Kje je glava?... Kaj bi s kladivom, če ni roke?

Slavka : (se obrne, ostane pa pri oknu) Zakaj bi bila množica brez glave? Kolikor je ljudi, toliko je glav. (Petje utihne; precej mirno je.)

Pravica : Take glave so kaj malo vredne? Pa nič ne dé. Koristno je, pravim. To vsaj diši po boju, četudi ni boj.

Mara : (v strahu) Boj, gospod Pravica? Pravite - boj?...

Slavka : (bojevito) Dol z Lajbenom!

Pravica : Da, da, gospodična! Dol z Lajbenom! Ako ga zrušijo, jim napišem članek, kakršnega še niso čitali nikoli.

Slavka : Če bi bili vsi taki, kakršna -

Pravica : - ste vi, gospodična, bi Lajbenu kmalu odklenkalo.

Slavka : Oh - mislim, da bi! (Zunaj je zopet hrup).

Mara : Moj Bog! Moj Bog!

Pravica : Le potolažite se; saj ne bo nič hudega.

Mara : Zakaj pa tako črte Lajbena?

Slavka : Zakaj?... Kdo ga ne bi črtil?... Oh - če bi mu mogla vsaj povedati, kako ga sovražim! Koliko ljudi je nesrečnih za radi njega! Ves narod je potlačen, ponižan...

Pravica : Naš list je zaplenjen vsaj po enkrat na teden.

Slavka : Moj oče pravi, da v prejšnjih časih niso zaprli v desetih letih toliko ljudi, kolikor sedaj v enem.

Pravica : To so bili davni časi!

Slavka : In kako neusmiljeno pobirajo davke... (Močnejši hrup.)

Pravica : Kaj pa je novega tam doli? (Stopi k oknu in gleda na ulico s Slavko). A - policija!

Mara : Večni Bog! (Hodi nemirno po sobi; postoji zdaj tu, zdaj tam.)

Slavka : Saj niso storili nič hudega!... Jaz grem dol... (Hoče po hiteti)

Pravica : (jo ustavi) Kaj bi tam? To je brezumno! (Iz splošnega hrupa se razločijo posamezne glasne, zapovedovalne besede: Nazaj!... V imenu zakona...)

Slavka : Ali imate vodo v žilah?

Pravica : Ne. Kri imam. Ampak treba je imeti tudi možgane v glavi.

Slavka : (pogleda zopet skozi okno) Glejte, glejte - gole sablje...

Pravica : Kaj se čudite?

Slavka : Saj niso roparji!

Mara : Vsa se tresem. Kaj bo iz tega!

Slavka : Moj Bog - kaj jih naskočijo?

Pravica : Mogoče.

Mara : Čemu je to? Čemu je to?

Slavka : Ne umaknejo se... Kaj -- kaj -- (zakriči). Oh! (zakrije lice).

Mara : Nebeški Bog! Kaj pa je?

Pravica : Red delajo, red... (Razbite šipe zažvenketajo) Tako - sedaj je pa prav.

Slavka : (odide trepetaje k stolu in sede) Strašno!... Zdelo se mi je, da je usekal enega kar po glavi.

Pravica : Le zdelo se vam je. Zadel ga pa ni... Ali vam je slabo?

Slavka : Ne, nič mi ni... Je že dobro... Oh, če bi bil Kato tukaj!

Pravica : Morda bi bilo bolje, morda pa ne. Glavo bi imeli. Ampak kdo ve, če bi bilo vredno?... Saj ni resno. (Hrup se oddaljuje)

Slavka : Kako ste nezadovoljni!... Kaj bi se moralo zgoditi, da bi se vam zdelo resno?

Pravica : Ne vem. Nisem prerok, gospodična... Predvsem bi moral biti človek med njimi, velik, pogumen človek!...

Slavka : Ali ni Kato pravi mož?

Pravica : Kato... ta bi menda bil... Toda - oprostite - tukaj je bitka končana. Pogledat grem, kje se godi še kaj.

Slavka : Če vam je všeč, grem z vami.

Pravica : Seveda mi je všeč. Razumem - Katona ni v hiši; kaj bi počeli tukaj? - Zbogom, gospa Mara, zbogom!

Mara : Zbogom, gospod Pravica, zbogom. Meni se kar meša. Moj Bog,

kaj bo še? (Pravica odide s Slavko. Mara postavi premaknjene stole na mesto, potem gre k oknu in pogleda na ulico. Sliši se negotov glas) Ne, gospod doktor, nikogar ni doma... Ne... Gospod Vrankovič bi moral priti vsak čas... Gospod Kato?... Nič ne vem, kdaj pride... Kaj ne? Oh, moj Bog, sodni dan... Klanjam se, gospod doktor!... (Gleda še kratek čas na ulico, potem se obrne v sobo in gre počasi proti kuhinji. - Vrankovič in Sajac vstopita.)

Vrankovič : Ali je kaj novega, Mara?

Mara : Pri nas - nič. Ampak zunaj...

Vrankovič : Ze vem, že vem.

Sajac : (se nasmeje) Saj kar trepečete, Mara! Pa vendar niso pri vas pobili šip?

Mara : Za božjo voljo! Še tega bi bilo treba!

Vrankovič : No, no, Mara, saj ni nič hudega.

Mara : (maje z glavo) Ali ukazujete kaj, gospod Vrankovič?

Vrankovič : Ne, Mara. Ne potrebujem ničesar.

Mara : Grem v kuhinjo. (Odide)

Vrankovič : (Odpre prva vrata na desno, pogleda v sobo, pa zapre).

Sajac : (Gleda za Maro)--(potem položi palico na pisalno mizo, klo^ubuk pa na stol) Čudna je tvoja gospodinja. Pa... je že ta^{ko} ko! Pri nas se ljudje ustrašijo najmanjše sapice - ker ni nikoli vetra.

Vrankovič : (mu ponudi sedež. Sajac sede in si prižge cigareto.

Vrankovič mu prinese pepelnik z male mizice.) Torej - kako je bilo? (Sede)

Sajac : Eh - nehajva danes s temi pravniškimi rečmi. Saj ti ni nič zanje.

Vrankovič : Kako da ne? Kdo pravi?

Sajac : Kaj me imaš za slepca? Saj nisem tako slab odvetnik. Kdo

ve, kam uhajajo tvoje misli!

Vrankovic : (razmišljen) A... kam bi uhajale!

Sajac : Dragi moj, ne znaš se pretvarjati. - Stavim, da ne veš, kaj sem ti razkladal vso pot.

Vrankovič : (vstane) No... seveda... včasih je človek razmišljen. Ali se tebi nikdar ne pripeti kaj takega?

Sajac : Kajpada se pripeti. He!... Ali nikoli ne brez nič. Zato bi rad vedel, kaj se te je polotilo.

Vrankovič : (zamišljen - počasi) Kaj se me je polotilo?... (hodi) Včasih človek kar ne more povedati, kaj mu brede po glavi. (Postane) Ker sam ne ve... Le vrtil se nekaj tam notri, vrtil... pa odbija vsako mirno misel. Gledaš z očmi... nič. Poslušajš z ušesi... nič. Nekaj že misliš - seveda; ampak jasno ni. Pravzaprav je vsaka misel samo odlomek; in še to smuka sem in tja - gor in dol... (Hodi) Eh - čemu pri povedujem? Saj se ne da povedati.

Sajac : Ze vem, kako je to. Pa nič ne de - da le ni nič hudega.

Vrankovič : Kako pa veš, da ni?

Sajac : Saj pravim, da nisem slep. Ves čas te že gledam. Oči se ti svetijo... Sploh... še nikdar te nisem videl takega.

Vrankovič : No... no...

Sajac : (vstane) Torej... kaj je? Na dan z resnico! Saj menda nisi zaljubljen?

Vrankovič : (se nasmehne) Haha... zaljubljen!

Sajac : Pa meni bi še to lahko povedal.

Vrankovic : Kajpada... to bi bila največja neumnost. A danes se še nad to neumnostjo ne bi začudil... Le glej me, prijatelj, le glej...

Sajac : Saj te moram gledati - ne bodi hud... Vse skupaj je vendar čudno.

Vrankovič : Seveda - še meni je čudno. Kar pozabil sem na svojih

šestdeset let. V mladosti menda nisem bil tako mlad kakor danes.

Sajac : Vidim, vidim. Ali kam naj denem to?... Gledam te - premišljujem... ali nerazumljivo mi je. (Stopi k Vrankoviču in ga prime za suknjo.) Saj sva prijatelja...

Vrankovic : (razvnet) Da, Sajac; prijatelja sva.

Sajac : Nikdar nisva slepomišila.

Vrankovič : Res je.

Sajac : Tvoj Kato vzame mojo Slavko.

Vrankovič : Kato!... Kako sem srečen, da imam Katona!... Pa prav sedaj -

Sajac : Aha! S te strani piha veter. Ali uganka mi je vendar še, čeravno -

Vrankovič : čeravno pravijo, da rešuješ uganke kakor Ojdip pred tebanskimi vrati.

Sajac : Da, da; vendar bi bilo boljše, če bi mi povedal...

Vrankovič : Sedi, prijatelj! (Posadi Sajca na zofo, potem primakne naslanjač zase in sede). Saj ne morem zamolčati, ker bi me razneslo. Toda obljubiti mi moraš, da ne črhneš besedice, dokler ne bo čas.

Sajac : Dosti je, da mi ukažeš. Kadar je treba, znam govoriti; če moram, znam pa tudi molčati.

Vrankovič : Vem, vem. Toda le, da si potolažim vest. Obljubi mi to rej!

Sajac : Obetam slavnostno. Sedaj pa razodeni svoje srce!

Vrankovič : Vse je namreč še tajno.

Sajac : Kaj?

Vrankovič : Povej mi - ali ne opažaš ničesar - kako bi dejal? - ničesar v našem splošnem življenju? Ali se ti ne zdi, da se zasvetijo včasih posamezni žarki v naši temi? Le kakor vešče - ampak vendar -

Sajac : Kje?... Na Ruskem? V Evropi?... Ali pri nas?

Vrankovič : Pri nas - seveda pri nas.

Sajac : Ne, Vrankovič. Pri nas ne opažam ničesar.

Vrankovič : Morda nočeš. Skeptik si.

Sajac : Ah, kaj!... Ali cikaš na današnjo demonstracijo?

Vrankovič : Tudi to je nekaj. Znamenje je.

Sajac : Znamenje!

Vrankovič : Da, da. Jaz pa vidim mnogo takih znamenj. Povsod jih vidim. (vstane) Zdi se mi včasih, da slišim skrivnostno še petanje, - da vidim čudne odseve. Tako mi je včasih, kakor da je bila že dolgo dolgo noč, ampak da blede tema... peteline slišim peti, prav tiho, kakor da bi peli daleč... ampak slišim jih le... in čutim, čutim, da priplava zdaj zdaj zarja, da pozlati oblake, da zažare vrhovi in da se zbudi življenje... življenje!...

Sajac : Pesnik! Pesnik! - Kam bi pa to zapisal?

Vrankovič : Nisem pesnik, ne. Le srečen sem, ker vidim, da se mi izpolni upanje, preden ležem v grob. Resnično je, kar ti pravim, Sajac! Nov čas, nov čas prihaja!

Sajac : Morda v Peterburg, v Tokio ali pa v južno Afriko. K nam pa gotovo ne.

Vrankovič : Prav k nam.

Sajac : Samo od sebe ni nič. Ne vem, kdo bi nam pripeljal Helija?

Vrankovič : Sami, seveda sami.

Sajac : Tvoje upanje je slabo podkovano, moj dragi! - Privadili smo se nasilju, pa menda ne bi mogli živeti brez njega.

Vrankovič : Morali smo trpeti, pa smo trpeli. Drugače ni bilo mogoče.

Sajac : Bi že bilo mogoče. Ampak -

Vrankovič : Kaj - ampak?

Sajac : Vlada je začela kupovati pri Atiču; Atič je moral podpi-

rati vlado - seveda. Betič je meril cesto na Grebno - se veda je moral pri volitvah glasovati, kakor je ukazala vlada. Tako smo morali.

Vrankovič : Tako je bilo doslej.

Sajac : In tako bo poslej in vekomaj... se pravi, dokler nas ne vzame hudič.

Vrankovič : (hodi po sobi; Sajac stopi brez posebnega namena pred veliko omaro in površno ogleduje knjige) Ne - ne - ne! (Govori z lahnim patosom; vidi se, da čuti res globoko). Vsega ponižanja bo konec. Ali si bil kdaj na Primorskem, kadar prihaja burja?

Sajac : Kaj ne bi bil?

Vrankovič : Kdor ne pozna, ostrmi, ko zatuli in zdivja, da bi uničila kar vse. Od kod... kar tako naenkrat?... Star Senjan pa pogleda na nebo, pogleda na morje, vdihne zrak - pa pravi: burja bo... In verjemi: tudi jaz opazujem zanesljiva znamenja, pa ti pravim - burja bo. Burja bo, prijatelj! Nenadoma prižvižga in izčisti zrak in uniči vse miazme.

Sajac : (ga gleda, čudeč se) Veš kaj, meni se dela tema pred očmi. Naj prekladam to, kakor hočem - to ni ne na konja ne na osla... Kaj je s teboj? Kaj te je pičilo? Kaj te je sploh izvabilo na taka pota?

Vrankovič : Na kakšna?

Sajac : To je vendar narobe svet. Daj no, da se iztrezniva. (Vrankovič pozvoni) Ne - ne mislim tako; ni treba pijače.

Mara : (Vstopi) Kaj ukazujete, gospod Vrankovič?

Vrankovič : Prinesite nama vina, Mara.

Mara : Takoj. (odide)

Sajac : Kako si zašel na to pot?... To bi rad vedel. (Sedeta za veliko mizo). Koliko časa je že, da se poznavata?

Vrankovič : Pač dobrih trideset let.

Sajac : Idealizem mladih let ne šteje. Na take stare reči pozabi človek... Ampak - trideset let. Imaš prav.

Mara : (Prinese steklenico vina in dva kozarca pa postavi vse na mizo) Se kaj, gospod Vrankovič?

Vrankovič : Hvala, Mara! Nič več.

Mara : (Odide)

Sajac : Trideset let...

Vrankovič : (Natoči) PiJ!

Sajac : (PiJe) Sedaj mi pa povej: ali sem bil slep? Vseh trideset let slep?

Vrankovič : Kdo pravi to?

Sajac : Prav ti. Mar nisi bil vseh trideset let uradnik, uradnik, pa uradnik? Zlobnež bi te bil lahko karikiriral...

Vrankovič : Da, da - to si videl. Vsi so videli to. Sedaj se pa ču diš, da ima stari Vrankovič še košček srca. Trideset let ga ni bilo videti nikjer. V pisarno je hodil in iz pisarne. Koncipiral je, reševal je akte, filozofiral je o rubrikah in o paragrafih, govoril je uradno narečje... Črkolovec seveda. Kdo naj ugame, da ima tak stroj še dušo? Saj ti ne more nihče pogledati vanjo, kajti imeti jo moraš pod ključem in zastrašiti jo moraš na vseh straneh, da ne bi kdo zaslutil, kaj se godi notri. Ah, dostikrat bi bilo bolje, če bi bil res brez duše... Ali ubiti je vendar ni moči... Marsikdo jo upijani, da se mu ne oglaša. Jaz nisem mogel. Trezna je bila in spremljala me je povsod - tudi v pisarno. Gledala je in poslušala - z mojimi očmi in ušesi. Vse je videla, kar se je godilo po deželi? Dosegale so jo kletve trpinčenega naroda. Cutila je vso nesramnost samo-silja in vso sramoto izdajstva. Ali zvezan je bil moj jezik; molčati je moral, kakor so molčali stoteri jeziki, ki bi bili olajšali srcu trpljenje, če bi smeli vsaj krepko zakleti... Ti ne veš, kakšno je to življenje...

Sajac : (po kratkem molku) Taka je torej... Ali kako - kako... Se meni nisi povedal?

Vrankovič : Čemu? Kaj bi bilo koristilo?

Sajac : Beseda olajša trpljenje.

Vrankovic : Ne. Pa tudi ni bila treba. Kajti v trpljenju je bilo upanje.

Sajac : Upanje? Človek božji - kaj si pa mogel upati?... Če bi bil upal - recimo - pred dvejsetimi leti... Takrat je bilo samo nasilje. Dobro - sila se še da premagati. Izdajalci so bili še bolj pičli. Dobro - ti se iztrebijo. A kaj bi upal, ko se je razširila gniloba povsod? (Nevoljen) Ah, prosim te! Kaj bi s takimi ljudmi, kakršni so pri nas? Prvega ustrahuješ, drugega kupis... Mar niso Lajbena zaničevali in zasmehovali?... No, pa koliko časa je trajalo, da so se njegovi najhujši sovražniki gnetli v njegovih salonih in da so najbolj zgovorni rodoljubi beračili za službe, za koncesije, za odvetniška in notarska mesta?... Da, še bi bil človek upal, dokler so hodili skrivaj k njemu in k drugim mogotcem. A ko se je začela nesramnost ponašati... zbegom, upanje! Jaz nisem ravno mehoten, ampak če človek vidi, da je prepričanje cenejše od krompirja... vraga, ne pa upanje!

Vrankovič : Nič se ne čudim. Toda jaz sem upal, ker sem moral. To je težko razlagati. Upanje je živel v meni. Uničiti ga ne bi bil mogel, ker ne morem uničiti svojih misli - kakor ne morem preprečiti pretakanja krvi po žilah. Le to bi mi rad povedal: moje upanje je bilo prepričanje. Nič mu ni bilo treba dokazov... Če je bolnik ležal vso zimo, pa se spomladi zjasni košček neba, ki ga vidi s svoje postelje, in če pred oknom zazeleni grmovje, tedaj se mu približa upanje, sladko šepetaje, da bo okreval, čeprav se mu razliva smrten strup po žilah. S tem ni imelo moje upanje ničesar opraviti. Nobena vera ne more biti tako močna, kakor je bilo moje upanje. In čutil sem, da se mora

izpolniti.

Sajac : Torej smo vendar slabotneži spričo tebe.

Vrankovič : Kaj to? Povedal sem ti to dolgo storijo, da bi me razumel.

Sajac : Dobro! Človeško te razumem. Ampak zmeniva se sedaj o stvari! Tvoje upanje dobiva jasnejše obrise, se mi zdi. To je najbolj čudno. Meni se zdi, da je vse še, kakor je bilo. (Od zunaj se sliši zvonec in krepko trkanje na vrata)

Vrankovič : Kaj je to?

Sajac : Dejal bi, da je pijanec. (Novo trkanje)

Mara : (pride nemirna iz kuhinje) Gospod svetnik...

Vrankovic : Prosim vas, Mara, pogledjte, kdo je pri vratih.

Mara : Takoj, takoj! (Odide, odpre vrata; v prednjo sobo vstopi naglo redarstveni uradnik, za njim dva redarja)

Uradnik : (v prednji sobi) Počasni pa ste v tej hiši, če pride človek v imenu zakona! (Vstopi naglo v sobo; ko opazi Vrankoviča, se ustavi v vidni zadregi. Stražarja se postavita k vratom) Oprostite, gospod svetnik. Nisem vedel, da je to vaše stanovanje... (Mara gre v kuhinjo)

Vrankovič : Da - jaz stanujem tukaj. Česa pa želite?

Uradnik : Prosim, gospod svetnik - ~~ne bodite hudi~~ - saj veste, služba... Poročalo se mi je, da je kolovodja današnjih nemirov zbežal v to hišo.

Vrankovič : Pri meni ni nikogar.

Uradnik : Prepričan sem, gospod svetnik! Če bi bil vedel... a dobil sem prijavo... in moja dolžnost... seveda, k vam - ni mogoče. Ne zamerite, prosim!

Vrankovič : Ali je sploh potrebno, da lovite ljudi po hišah? Saj se je množica razkropila.

Uradnik : Da, gospod svetnik, razkropila se je. Toda bili so grdi izgredi. Celo šipe so pobijali. Pa brez zamere, gospod

svetnik... (odide)

Sajac : (gleda razkačen za njim) Pa reci, da ni vse po starem!

Vrankovič : Ni ne, prijatelj! Mnogo znamenj je, kakor pred Kristus ovim rojstvom.

Sajac : Kje neki jih vidiš? Mar je to znamenje, da se prepirajo oni, ki so teptani? Ali pa, da delajo gostobesedni ljudje načrte na papirju?

Vrankovič : Znamenja opazi seveda le človek, ki veruje.

Sajac : Take vere seveda nimam.

Vrankovič : Vem pa nekaj, kar morda izpreobrne še tvojo nevero.

Sajac : Kaj naj bo to?

Vrankovič : Kmalu bodo nove volitve.

Sajac : (Se nasmeje) Otrok nedolžni! Volitve! Če je to fundament tvoje stavbe...

Vrankovič : Počakaj - pozneje se lahko smeješ.

Sajac : Ne, ne, prijatelj! Ne bodi hud: to je naivno. Seveda... pečal si se s takimi rečmi v zatišju svoje pisarne -

Vrankovič : Tvoja ironija je slabo podkovana...

Sajac : ~~Se slabše pa tvoj up.~~ Človek božji! Mar ne vidiš, da je od volitev do volitev več neznačajnosti? Kaj pa se pravi pri nas: volitve?... Lajben že ve. Njegovi pomočniki po deželi tudi. Pri vsakih volitvah se pomnoži število prodanih duš. Čim več volitev, tem manj svobodnih ljudi. Ko maj da jih je še nekaj za seme.

Vrankovič : Da jih je le za seme! Saj bi bilo tudi na njivi več plevela kakor žita, če bi kmet ne plel. Sploh pa bo letos vse drugače kakor doslej. Ali veš, kaj je to: svobodne volitve?!

Sajac : Seveda. To so take volitve, kakršnih ni pri nas.

Vrankovič : Letošnje pa bodo svobodne.

Sajac : To bo pisalo uradno časopisje... Ali, prijatelj, to vendar ni nič novega. Lajben ni še nikdar razglasil, da volivci niso svobodni. Narobe!

Vrankovič : Ze vem. Le da smo med vrsticami lahko čitali kaj drugega. Uradnik je vedel, da mu odzvoni, če ne glasuje predstojniku po volji; kdor je imel opraviti s sodiščem ali glavarstvom, se je moral prikupiti z dobro volitvijo. Tako je bilo - seveda.

Sajac : In tako bo - seveda.

Vrankovič : In v tem grmu tiči zajec. Letos bodo res svobodne volitve. Volivci bodo natančno vedeli, da lahko glasujejo za arhangela Gabriijela ali pa za Luciferja, pa se jim ne bo moglo nič zgoditi.

Sajac : (vstane) Ali se ti sanja?... Kje si pa iztaknil to?

Vrankovič : Nič se mi ne sanja. Prav tako je, kakor pravim.

Sajac : Ne - to je nemogoče.

Vrankovič : Strmiš, kajneda?... Lahko si misliš, da to ni Lajbenovo maslo. Povelje je prišlo od zgoraj, iz višav, kjer premi kaje oblake.

Sajac : Pa kaj nameravajo?

Vrankovič : "Izraza svobodne ljudske volje" potrebujejo.

Sajac : Ne gre mi v glavo, da bi Lajbenovi privolili v to.

Vrankovič : Saj so bojevali hude boje. Naši Jupitri so se upirali na vso moč. Pa le ni pomagalo. Položaj, položaj - saj veš, kaj je položaj.

Sajac : Da, to je mogoče. Ali pa veš, da je gotovo?

Vrankovič : Vem. Imam tudi dokaze.

Sajac : Nič ne pomaga. Ljudje ne bodo verjeli.

Vrankovič : Če pa ne bo dvoma! Dokazi so jasni kakor beli dan.

Sajac : Pa vendar... Pomagalo bi bilo pred desetimi leti; sedaj je ljudstvo že izprijeno.

Vrankovič : To se sedaj vpraša, seveda. Ali jaz nisem malodušen. Verujem v človeka. V peklu se izpridi še angel. Dokler mi pa ne dokažeš, da bi bil človek še v paradižu satanov brat, verujem v človeka.

Sajac : Tvoja vera je prav lepa, le da se ne ujema z resnico. V pisarni si lahko ustvarjaš ideale. Jaz pa poznam ljudi in zato je slana vzela moje verovanje.

Vrankovič : Delati je treba, delati.

Sajac : Dobro, dobro. Dela se ne ustrašim; le, da se ne nadejam takih sadov, kakor ti. (Zunaj pozvoni. Mara pride iz kuhinje in gre v prednjo sobo.)

Vrankovič : Je že prav. Tudi ti boš kmalu govoril drugače.

Sajac : Če le ne doživiš razočaranja. Meni bo prav.

Mara : (se vrne) Gospod svetnik, sluga iz pisarne je prinesel naznanilo, da je na pošti brzojavka.

Vrankovič : Brzojavka - zame?

Mara : Da. Če podpišete, grem lahko kar na pošto.

Vrankovič : Ne, ne. Le dajte mi. (Vzame naznanilo) Grem sam na pošto. Saj imate dela.

Mara : Ni tako hudo. Na pošto bi že lahko šla.

Vrankovič : Le pustite! Le pustite! Že grem!

Sajac : Mudi se ti pa, prijatelj!

Vrankovič : Sin mi menda brzojavlja, kdaj pride.

Sajac : Kar pojdi, pa se ne oziraj name! Lahko te spremim.

Vrankovič : Ne, ne; počakaj rajši tukaj. Podvizam se. Ne morem ti reči, kako se veselim! (Odhaja) Torej le počakaj!

Bertonj : (pride) Aha, že vidim, da ne prihajam o pravem času.

Vrankovič : Nič, nič. Kar ostani pa se pomeni z doktorjem! Kar brž se povrnem. Že grem, da se ne zamudim preveč. (Pozdravi oba v naglici in odide).

Bertonj : (stisne Sajcu roko) Kam se mu pa tako mudi? (Sede)

Sajac : Na pošto gre. Sin mu menda brzojavlja, kdaj pride.

Bertonj : Njegov Kato! No - pač razumem, da tako hiti.

Sajac : Prav zaljubljen je v svojega sina.

Bertonj : Zaljubljen, zaljubljen. In to je še slabotna beseda.

Sajac : Ali dobro poznaš ta vzor?

Bertonj : Menda bi ga moral ti najboljše poznati.

Sajac : Zakaj pa jaz?

Bertonj : Kaj ni Slavka zaročena z njim?

Sajac : Seveda je. A jaz nisem Slavka.

Bertonj : Mislil sem. Navadno se očetje brigajo za svoje zete.

Sajac : Ne branim jim. Jaz pa nisem tako radoveden; Slavka ni otrok. Slabo izpričevalo bi si dajal, če bi jo moral v takih rečeh voditi za roko.

Bertonj : Pa za Katona se bodo morali brigati tudi ljudje, ki niso njegovi tasti.

Sajac : Menda res.

Bertonj : Veljal bo kaj v javnosti.

Sajac : Nadarjen je pač. Učil se je izvrstno. Bil je po svetu, sedaj proučuje domače razmere, stika se z voditelji. Vsekakor se pripravlja za javno delo.

Bertonj : Seveda. To mu je namenjeno že od mladih nog.

Sajac : Tega nisem vedel. Kaj mu je oče določil to nalogo?

Bertonj : Kājpada. Stvar je nekam romantična. Pa če poznaš Vranko viča, lahko veš, da ima spleh močno romantično nagnjenje.

Sajac : Nekoliko sem se že seznanil s to romantiko. Ali ne vem, kako to, da se nisva nikoli menila o Katonu... Kako pa je s to rečjo?

Bertonj : Takole: Vrankoviču je žena umrla mlada, ne da bi mu zapu

stila kaj otrok.

Sajac : Vem.

Bertonj : Veš? Torej tudi veš, da Kato ni njegov sin.

Sajac : Vem tudi to.

Bertonj : Naš romantik pa je imel veliko misel.

Sajac : Najbrž prav nepraktično.

Bertonj : Mogoče. Kakor se obrne.

Sajac : Dobra duša je, zlato srce... Ne želim si boljšega prijatelja. Le da je pravi otrok... Kakšna pa je bila njegova misel?

Bertonj : Cital je roman, ki je zbudil pred leti velikansko zanimanje. Poslednje poglavje se je končalo z vzklikom:
"Moj Bog, moj Bog - daj nam značajev!"

Sajac : Spominjam se.

Bertonj : To je prijelo Vrankoviča na vso moč. "Značajev!" - Seveda jih je bilo malo pri nas.

Sajac : Sicer pa tudi še ni dognano, kaj je značaj in značajnost in kdaj je taka reč dobra.

Bertonj : No - Vrankoviču se je tista misel zarila v možgane in ga preganjala noč in dan.

Sajac : Torej že takrat...

Bertonj : Naenkrat mu je šinilo v glavo, da je to naloga njegovega življenja -

Sajac : Kaj?

Bertonj : - "podariti narodu kremenit značaj -

Sajac : Mesijo -

Bertonj : Da - prav Mesijo.

Sajac : Zato je vzel Katona za svojega?

Bertonj : Drugič se ni maral ženiti... Ne vem zakaj ne... Profesorja

Jezerana si poznal?

Sajac : Seveda.

Bertonj : Jezeran je bil res nekam podoben starorimskemu republikancu.

Sajac : No... velik pedant je bil. Svojo je gonil in gonil do skrajnosti. Za sodnika ga ne bi bil maral.

Bertonj : Vrankovič ga je močno cenil. Nekoč sta se zmenila na pol v šali, na pol zares, da dobi Vrankovič prvega Jezeranovega sina in da ga lahko vzgoji popolnoma po svoje. Dotlej je imel Jezeran same hčere, teh pa kar celo krdelo. Toda kmalu je njegova žena res povila sinčka, na porodu pa je umrla. V teh razmerah je rad vztrajal pri besedi in otrok je prišel v Vrankovičevo hišo.

Sajac : To je bil torej Kato.

Bertonj : Da. Ime mu je izbral Vrankovič.

Sajac : Malce čudno ime v naših časih. Ali se ti ne zdi?

Bertonj : Saj ti pravim, da je Vrankoviča vsega prevzela njegova misel. Oče je bil jeklen značaj, torej je upati, da bo sin tudi tak.

Sajac : Dednost.

Bertonj : Ime naj bi ga neprenehoma spominjalo na njegov poklic.

Sajac : Sugestija.

Bertonj ; Da. Pa takih utopistov je še več na svetu. Sicer pa moram reči, da je Vrankovič prav resno vzel svojo nalogo. Karkoli je storil, vse je bilo prikrojeno njegovemu namenu. Ustrašil se ni nobene težave. Rodočega reformatorja je hotel obvarovati vsake izkušnje. Za tako vzgojo je bilo treba tudi denarja. Vrankovič je štedil, kar je le mogel; sebi ni privoščil ničesar. Mladi Kato pa je moral dobiti vse, česar je bilo treba, čeprav je bila potreba včasih res le navidezna. Že v otroških letih mu je dal učitelja, ki je moral najbolj skrbeti za vzgojo značaja. Pozneje ga je

poslal v zavod, ki se ga močno hvalili zaradi baje špartanske vzgoje.

Sajac : Kaj je bilo to res pametno?

Bertonj : Vrankovič je bil prepričan, da je tako prav.

Sajac : Pa dobro -- če je bil prepričan...

Bertonj : Vsekakor. -- Vrankovič je imel najplemenitejši namen. Ko je kato prišel z vseučilišča, mu je dobro napolnil mošnjo, pa ga je poslal po svetu. Bil je malone v vseh večjih evropskih mestih. Naposled ga je poslal še po deželi, da se seznanj z razmerami v domovini.

Sajac : To so dobre priprave. Ne more se jim ugovarjati.

Bertonj : Lahko se pravi, da je bil oče junak. Njegove žrtve res niso bile majhne. Vem, da je včasih skoraj stradal.

Sajac : Kako da ne! Človek bi ga resnično občudoval. Pa vendar -- nimam sina; a če bi ga imel -- tako ga ne bi vzgojil.

Bertonj : Jaz menda tudi ne. Seveda -- križ je. Katere ni bilo, ne tukaj ne tam.

Sajac : Sedaj se torej vrne s potovanja --

Bertonj : Naši mladi se že zbirajo okoli njega. Imajo ga za vodjo. Močne volje je res -- nenavadno močne volje! Človek bi mu prisodil vsaj za deset let višjo starost.

Sajac : Pa je le škoda, če človek nima mladosti.

Bertonj : Morda jo pa najde pri Slavki. Ljubezen ima svoje skrivnosti...

Sajac : Morda -- morda.

Vrankovič : "(naglo vstopi) Glejta, glejta! Tak je fant...

Bertonj : Kaj pa je storil?

Vrankovič : Le malo naj bi bil zakasnil, pa bi bil že lahko tukaj, preden bi jaz vedel, da pride.

Sajac : Kaj je že tako blizu?

Vrankovič : Seveda - šele med potjo je brzojavil. Menda je sploh že prepozno, da bi šel na kolodvor. Ako vlak nima zamude..

Bertonj : Najbrž jo ima. Kakšen red pa bi bil, da bi prihajal o pravem času?... Pa nič ne de; le doma počakaj! Kaj pa - četrt ure...

Vrankovic : E - seveda - četrt ure... Tri mesece je že, kar ga ni sem videl...

Sajac : Kaj pa prej, ko ga nisi videl leta in leta!

Vrankovič : Ta je bila druga. Sedaj pa - no - kar inako se mi stori, če pomislim...

Sajac : Nekaj razburjen si.

Vrankovič : Vedno imam mirno kri. Danes pa ne morem ne stati ne sedeti. Zile bi mi kar popokale...

Bertonj : To ni zanič, prijatelj! Zaužij malo bromkalija; to te umiri. Če si že ti tak, kako naj bi se pa vedel kdo drug, komur menda tudi ni vseeno, če pride Kato?

Vrankovič : Pa res! Slavka!... Slavka še ne ve.

Bertonj : Seveda ne ve, če ji nihče ne pove.

Sajac : Saj bi ji človek res lahko sporočil. Najbrž je doma.

Vrankovič : Daj, daj! Kar telefoniraj! V sosednji sobi je telefon. Dal sem ga napraviti zaradi Katona. (Zunaj zazvoni) Menda je že tukaj. (Pohiti v prednjo sobo, ne da bi zaprl za seboj, pa odpre zunanja vrata.)

Redarstveni uradnik (vstopi) : Oprostite, gospod svetnik!

Vrankovič : (ga spremi v sobo) Izvolite! (Penudi mu sedež. Uradnik postoji) Ali je tajno?

Bertonj : Saj lahko odideva. (Hoče oditi na desno)

Uradnik : Prosim, prosim. Zal mi je, da moram sploh nadlegovati. Prosim - mislim, da gospoda lahko ostaneta.

Vrankovič : S čim vam lahko ustrezem?

Uradnik : Hudo mi je žal, da vam moram delati nadlego.

Vrankovič : Prosim, prosim - v službi ste - saj vem.

Uradnik : Da. Ni mi treba naglašati, da niste prizadeti, gospod svetnik. Vendar pa - lahko me poučite. Nisem vas hotel vabiti v urad... V vašem stanovanju je bila dama - oprostite... redarstvo ne sumi na vas - seveda ne... Lahko je bila povsem slučajno tukaj. Oblasti pa ustrezete, če mi izvolite povedati njeno ime.

Vrankovič : Zakaj pa? (Mu vnovič ponudi sedež. Uradnik sede).

Uradnik : Naši ljudje so jo videli pri rabuki. Kričala je in celo ščuvala je ljudi...

Vrankovič : Mene ni bilo doma, gospod. Lahko vam pa pravim, da dame, ki zahajajo k nam, ne ščujejo...

Bertonj : Kdo ve, kaj so videli vaši ljudje?

Uradnik : Oprostite - službeno mi je naznanjeno - (Zopet zazvoni. Vrankovič hoče iti ven, vtem pride Mara iz kuhinje.)

Vrankovič : ~~Poglejte, Mara, pa odprite!~~ (Mara odide in zapre vrata za seboj).

Uradnik : Moja služba je težka. Ponavljam, da mi je zelo žal...

Mara : (vstopi) Gospod svetnik...

Vrankovič : Kaj je?

Mara : Zunaj je -

Vrankovič : Kdo? Kdo? Mar Kato?

Mara : Ne, ne. - Zdi se mi, da je gospod predstojnik. (Uradnik plane pokonci) Nisem razumela imena, mislim pa, da je.

Uradnik : Gospod ^{PREOSTANIK} predstojnik!

Vrankovič : Gospod predstojnik! - Nikar ne, da bi čakal! (Mara gre v prednjo sobo.)

Sajac : Grem telefonirat.

Bertonj : Spremim te. Gospod predstojnik išče pač le svojega svetnika. (Odhaja na desno)

Vrankovič : Kaj neki hoče?

Bertenj : ~~Ti že peve.~~ (Odide s Sajcem na desno - prva vrata).

Lajben : (vstopi) -- (Mara pride za njim pa gre v kuhinjo. Uradnik se globoko pokloni). Oprostite --

Vrankovič : (Mu gre naproti) V čast si štejem, gospod predstojnik..

Lajben : (Opazi uradnika) Vi tukaj? -- Oprostite -- morda motim?

Uradnik : Službeno, gospod predstojnik, službeno.

Lajben : (Se nasmehlja) Aj, gospod svetnik -- ali vam policija še ne da miru?... Menda ni nič hudega?

Uradnik : Ne, prosim, ne. Samo naključje.

Lajben : Kakor pridckokoš do rac...

Uradnik : Tako, gospod predstojnik, tako. Oprostite -- (se priklanja)

Lajben : To uradovanje lahko torej ustavite. (Uradnik se zopet pokloni.) Zbogom!

Uradnik : Ponižen sluga, gospod ^{PREDSJEDNIK} ~~predstojnik~~! (Pokloni se še enkrat pa odide.)

Vrankovič : Izvolite, gospod predstojnik, izvolite! (Ponudi mu prostora na zofi.)

Lajben : Hvala. (Sname rokavice.)

Vrankovič : Čemu zahvalim tako čast, gospod predstojnik?

Lajben : Ponekod nenavaden slučaj, dragi gospod svetnik, nenavaden slučaj. Pa -- nenavadno je sedaj vse pri nas -- kaj? (Sede.)

Vrankovič : Ne uganem, gospod predstojnik...

Lajben : (Ga povabi z roko, naj sede) Ej -- kar brez slepemišenja, gospod Vrankovič. (Brez poudarka.) Česa je iskal oni policist pri vas?... (Migne z roko, češ da mu ni nič do odgovora.) Da -- kaj sem hotel reči? Saj veste, kakšen je položaj pri nas. Le tega menda še ne veste, da se dogodki kar pode. Današnji uradni list že razglasi razpis volitev.

Vrankovič : Tako nenadoma?

Lajben : Torej vidite!... Taka naglica kakor da bi se res mudilo.
Se ne vem, kako naj oblasti zmagajo vse delo ob taki gonji.

Vrankovič : Pridne bodo morale že biti. Posebnih težav pa menda ni, gospod predstojnik.

Lajben : No... da... v tem pogledu... Toda - zaradi tega nisem prišel.

Vrankovič : Prosim, razložite mi, gospod predstojnik.

Lajben : Vsa komedija je nenavadna, kajneda.

Vrankovič : Priznati moram.

Lajben : Vidite, zmeniti sem se hotel z vami, kajti prepričan sem, da vam lahko zaupam. Prav vam, gospod Vrankovič.

Vrankovič : Prosim.

Lajben : Čudni časi so. Težko je zaupati ljudem. Vsi so nezanesljivi. Ali ni res?

Vrankovič : Ne vem, gospod predstojnik.

Lajben : Res je, res. Opazujte, gospod Vrankovič! Čuden veter piha ... Poglejte ljudem v oči! Če ne vidijo, da jih opazujete, se jim svetijo kakor nikdar prej. Vsak pogled jih pa zmede. Se bi radi zatajili, da jim gori nekaj novega v prsih. Ali težko je. Prav zato sem prišel k vam na dom.

Vrankovič : Prosim.

Lajben : Tudi med našimi uradniki se razširja fanatizem. In tudi v vaših pisarnah se sliši skozi stene.

Vrankovič : Česa torej želite, gospod predstojnik?

Lajben : Čujte, gospod svetnik! Vi ste stara, zdrava korenina. Takih značajev nam je sedaj treba... Ljudi se loteva blaznost... Večina - gospod Vrankovič - večina je nepremišljena. Dostopna je vsaki sugestiji. Najbolje opravljajo z njo šarlatani - deklamatorji - demagogi... Stopite pred množico s prijetno donečim glasom, pa pohiti vse za vami. Z besedami jo lahko opajata, kakor z glasbo ali z močnim vinom. (Igra

sanjavost.) Da, da... vsi smo se v mladosti ogrevali za tako zvane ideale. (Z drugim glasom.) Ali takrat smo bili mladi. Sedaj je pa že tako, kakor da bi bila sama mladina na svetu. Vse izkušnje so brez cene; nikjer ni trezne razsodnosti...

Vrankovič : Morda pa vendar ni tako hudo, gospod predstojnik.

Lajben : Ne, ne... zdrave oči imam. Tako je, kakor vam pravim - le verjemite! Zato me mori resna skrb... Kajneda - delali smo leta in leta. Pokopati smo morali mnogo želja, da so se nam uresničile vsaj nekatere... Hvaležnosti bi bilo upati za to delo; saj tudi ni bilo prijetno. Ali bilo je krvavo potrebno. Mar nimam prav?

Vrankovič : Meni ni bilo soditi, gospod predstojnik. Moje področje je bilo strogo določeno, ozko...

Lajben : Pa vendar, pa vendar... Vprašam pa: kakšen bo konec našega dolgotrajnega truda?... Lahkournost, ki ni odgovorna niko mur, vstane s svojo neporabljeno močjo in razdene vse, kar smo postavili s trudom in z žrtvami... Tako bo, ako ne posežemo krepko vmes. Nikar ne delajmo, kakor da bi bili slepi... Vse je v taboru mladih - vse vstaja zoper stare; brezobzirno bi nad radi pometali v ropotarnico.

Vrankovič : Gospod predstojnik - še ne vem, česa želite od mene.

Lajben : Ali je res tako težko uganiti? (Vstane in hodi po sobi.)
No... saj veste, da razglašajo za te volitve novo geslo...

Vrankovič : Da: popolno svobodo.

Lajben : Uradni list razglasi izjavo v tem smislu. Vsem uradom se razpošljejo okrožnice -

Vrankovič : - da velja popolna svoboda, kakor jo določa zakon.

Lajben : (Zaničljivo) Kakor jo določa zakon! (Nestrpno) Treba je res mnogo požrtvovalnosti, mnogo samozatajevanja!... Pray zaprav tiči v teh besedah nezanosno očitaje. Kakor da bi rekli volivcem: Dotlej ni bilo zakonitosti; sedaj šele bo... Pa tudi to moramo pogoltniti... Seveda - človek bi

najrajši zalučal svojo službo - svoje dostojanstvo -
skratka, vse - kdo ve kam. Sel bi v pokoj, ki si ga je
res zaslužil. (Kakor da se miri po sili.) No... spomniti
se je treba, da človek, ki služi domovini, ne sme pričā-
kovati hvaležnosti. (Hodi po sebi, pa se zopet ustavi.)
Torej - popolna svoboda!... Kako lepa beseda, kajneda?
Človek bi ker srkal njen dih, da bi se omamil. (Pristopi
k Vrankoviču, kakor da bi mu predaval.) In vendar - prav
to geslo je nevarno. Pravim: nevarno... nemreč pri nas!
Seveda - če bi bili - recimo - na Angleškem! Tam bi govo-
ril drugače. Tam sploh ne bi bilo treba govoriti. Kaj bi
tam naglašal svobodo!... Toda - mi nismo Angleži. Saj smo
danes videli. Svoboda - to se pravi pri našem ljudstvu,
da lahko razgraja, razbija -

Vrankovič : Morda pa razgraja le zato, ker ni svobodno...

Lajben : Oh - prosim vas!... Ali veste, kaj so uganjali. Pobiljali
so šipe ljudem, ki jim niso storili nič žalega. Čudno, da
jih niso pobili vam -

Vrankovič : Pravijo, da so bili razdraženi.

Lajben : Pravijo! Seveda pravijo. Znajo pač prestopati zakon, pri-
znati si pa ne upajo zločina. Strahopetneži so. Nič ne
pomaga - za tako ljudstvo še ni svobode. (Počaka; ko vidi,
da Vrankovič ne odgovarja, nadaljuje.) Kam pa pridemo s
pametjo? Kakšen razvoj bi bil to? Otroka, ki ne zna hoditi,
je treba voditi; in naš narod je še otrok.

Vrankovič : Gospod predstojnik, zdi se mi, da je to višja volja.
Kaj bi mi? Poslušati moramo.

Lajben : Višja volja! - Seveda je višja volja!... Moj Bog - tudi
tam gori ravnajo včasih nepremišljeno. Poizkušajo. Vedo,
da je to poizkus. Ampak da je nevaren, - na to je treba
misliti. Na posledice! Kaj mi je mar, da je v tej "svobodi"
nevarnost za nas! Saj me razumete. Toda - naj zmaga nova
struja... naj pride krmilo v neizurjene roke... kaj bo z

deželo? Kaj bo z narodom?... To je skrb, gospod svetnik, to je skrb. Kdor resno misli, se je ne sme otresti. Tudi vi ne, gospod svetnik!... Sedaj nam je zgodovina naložila najtežjo nalogo... Ali me razumete?

Vrankovič : (Zmeden) Razumem, gospod predstojnik. Razumem nekoliko ... Toda - kaj bi jaz... Kako -

Lajben : (Sede) Mnogo, gospod svetnik. Prav mnogo... Jaz ne morem govoriti z vsakim uradnikom - z vsakim pripravnikom... to je jasno.

Vrankovič : Seveda.

Lajben : Vi pa prav lahko... Le nekaj besed uradnikom svojega oddelka. Pravo obliko že najdete. (Vrankovič hoče nekaj reči; Lajben nadaljuje.) Pa še nekaj. To je najbolj važno ... Sina imate, kajne?

Vrankovič : Da.

Lajben : Pravzaprav sem prišel zaradi njega.

Vrankovic : (Čudeč se) Zaradi - mojega sina?

Lajben : Ponajveč. Da... vem, da vam je bila vedno nadvse sveta dolžnost.

Vrankovič : Mislim pač, da sem zmerom vestno opravljal svojo službo.

Lajben : To vam izpričujem. Zares ne poznam bolj zanesljivega uradnika.

Vrankovič : Hvala, gospod predstojnik.

Lajben : Ali danes zahtevam, da izpolnite posebno dolžnost. Z vsemi močmi morate služiti domovini... z vsemi močmi, gospod svetnik.

Vrankovič : (Vznrmejn) Kaj menite, gospod predstojnik?

Lajben : Drez ovinkov... A prosim - ne mislite, da vam kaj očitam. Dobro vem, kako se gode take reči. Živeli ste leta in leta tako rekčê v pisarni, pa menda še vedeli niste, kaj počenja vaš sin.

Vrankovič : Moj sin?... Gospod predstojnik - moj sin? Kaj veste o njem?... Ni mogoče, da bi bil storil kaj zlega.

Lajben : (Smehljaje) Seveda - s kazenskimi zakoni mu menda ni priti do živega. Vsaj doslej še ne... Res, da ne pozabim - ali je danes tukaj?

Vrankovič : Doma?... Ne - ni ga še. (V strahu) Zakaj - gospod predstojnik?

Lajben : Nič, nič... Itak vem, da ni nič v zvezi z današnjimi nemiri.

Vrankovič : Ne, ne - na poti je še.

Lajben : (S smeškom) Aha! Politično potovanje - kaj? Pa - saj menda še ne veste. Ampak vidite: zlo je, kar uganja, zlo. A vi ne poznate njegovih potov -

Vrankovič : Da ne poznam...? Milil sem pa vendar -

Lajben : Seveda - očetje mislijo... vedno mislijo; le da se sinovi ne zmenijo za to. Mladina ima svojo glavo - vedno je modrejša - vse ve bolje nego starina. Vse obsoja, česar ni naredila sama. Izkušnje nima - moči še ni porabila - seveda, pa jih kar razsipa. Vse vncemar!... Nimam sina - ampak mor da bi bil tudi tak. (Zamišljen) In moja hči...? Kdo ve - morda je taka - vsaj v duši.

Vrankovič : Gospod predstojnik - torej mislite -

Lajben : (Se otrese zadnjih misli) Mislim...? Kajpada!... Kato Vrankovič je agitator! Oprostite! Če ne bi bil vaš sin, bi moral reči: hujskač... Mladi gospod roma po deželi, se stika s političnimi prvaki, javno govori, piše članke zoper vlado, brska bogve po čem - skratka - pripravlja se za "kariero". No - to bi bilo čisto prav. Končno - tudi njegova cpozicija ne bi škodovala. Moj Bog - saj imamo izkušnje. Mladi ljudje začenjajo z gromovitimi besedami, z velikimi potezami... a kadar jim pokaže življenje, da dejstva hočejo biti upoštevana... no, tedaj pridejo sčasoma že na ono pot, ki hodimo po njej mi... mi, ki smo ob trdem delu že davno

morali dati slovo iluzijam. Tudi zaradi vašega Katona me ne bi bolela glava. Ali časi niso enaki. V tem hipu se take zmote lahko nevarne.

Vrankovič : Gospod predstojnik - moj sin je svoboden.

Lajben : Da, da - saj nočem, da bi ravnali z njim kakor z otrokom.

Vrankovič : Nikdar nisem zlorabljal očetovske oblasti.

Lajben : (Nervezno) Gospod Vrankovič, to je vse lepo - v knjigah - teoretično. Ali sedanji čas ni ugoden za tako rahločutnost. Pustimo to pesnikom! Pravim vam: kar se godi sedaj pri nas, ni šala. Ljudje se igrajo z ognjem, iz take igre se je pa že pogostoma izlegel požar.

Vrankovič : Gospod predstojnik -

Lajben : Da, da! Odpreti je treba oči. Puntarski duh se širi po deželi, vsakemu preroku se odpirajo ušesa. Tu pa tam se ljudem ne godi predorbo; moj Bog, siromaštva je bilo vedno več na svetu nego bogastva. Drugi so nezadovoljni, ker si domišljajo, da bi se jim lahko godilo bolje. Največ jih je nezadovoljnih prav brez vzroka. Ampak povsod je dosti nezadovoljnosti. Če obetaš takemu ljudstvu hribe in doline, ga lahko zavedeš. Menda pa veste, česa je zmóžno zapeljano ljudstvo... Skratka: nedopustno je, kar uganja vaš sin.

Vrankovič : Zaboga, kaj naj storim?

Lajben : Spomnite se, da niste samo oče, ampak tudi uradnik.

Vrankovič : Ampak - moj sin ni uradnik. Njemu sem le oče, ne pa uradni predstojnik.

Lajben : Gospod svetnik - dejal sem, da vam zaupam. Menda se nisem motil. Uradnik ste - na odličnem mestu. Domovina lahko zahteva več od vas kakor od navadnega pisarja. Pokazal sem vam nevarnost. Vaša dolžnost je, da jo preprečite z vsemi sredstvi.

Vrankovič : Nevarnost, pravite, gospod predstojnik?

Lajben : Mislim, da sem povedal dosti jasno.

Vrankovič : Da, da - tudi meni se jasni - vsaj deloma. Toda, kar zahtevate, je nemogoče.

Lajben : Oho!... Kaj bi bilo nemogoče?

Vrankovič : Nemogoče, gospod predstojnik!... Mar naj skličem uradnike, pa naj jim rečem: "Gospodje, sleparija je, kar ste čitali črno na belem. Zapisano je, da so volitve svobodne, ampak to je samo potreben pesek v oči"?

Lajben : (Nestrpno) Tako vam ni treba govoriti. Saj niste taka nereda.

Vrankovič : Ali naj jim rečem: Volitve so svobodne, toda kdor voli svobodno, naj si kar zveže culo!

Lajben : Prosim - - !

Vrankovič : Četudi ne s temi besedami. Ampak gre za stvar. Kakor koli - to bi jim moral povedati.

Lajben : Toda diplomatično. Da jih le prepričate.

Vrankovič : In sina naj - - kaj naj pravzaprav storim s sinom?... Karkoli?... Ampak sin se mi lahko nasmeje in mi pove, da je odrasel. Kaj pa tedaj?

Lajben : Razložite mu vso stvar. Saj sem vam povedal, kako je. Pojasnite mu, da je blazno, kar počenjajo mladi. Dokažite mu, da je naše delo pravično. Svojemu očetu mora verjeti.

Vrankovič : Tega ni ne bo verjel.

Lajben : Kaj bi ne verjel!... Ako hoče delovati, mu damo sami priložnost. Radi bomo upoštevali njegove zmožnosti - njegovo nadarjenost.

Vrankovič : Gospod predstojnik - ali razumem prav?

Lajben : Upam, da.

Vrankovič : Torej podkupiti ga hočete?

Lajben : Kakšna beseda!

Vrankovič : Odkupili bi mu radi prepričanje? In jaz naj posredujem pri tej umazani kupčiji?

Lajben : Kako pa govorite, gospod svetnik?

Vrankovič : (Razgreto) Kako naj govorim?... Kako naj govorim, gospod predstojnik, ko zahtevate tako neznačajnost, tako nepošte nje?

Lajben : (Presenečeno) Kaj pa vam je?

Vrankovič : Dokazujem naj, da je vaše delo pravično?... To naj do kazujem jaz - jaz - jaz? Vse krivice naj imenujem - pravičnost?... Jaz, ki sem trideset let gledal vse - - ki sem moral gledati - in molčati - in nisem smel ganiti mezinca, ker sem bil suženj? Gledati zatiranje, zanemarjanje, izsesavanje?... Natihoma obsojati, trpeti, besneti - ampak molčati?

Lajben : (Ves osupel) Kaj vam je, gospod svetnik?

Vrankovič : Kaj mi je? To mi je, da sem človek! Da imam srce in dušo! Mar mislite res, da sem le pisarniški stroj?... Saj sem čutil trideset let! Imenujte mi le eno pravico naroda, ki je niste poteptali!... Gospod predstojnik! Vi in vaši gospodarji ste govorili o državnih nalogah, o višjih in interesih - kdo ve o čem... Ali... kaj si vam bili živi ljudje?... Državni cilji... bili so vaši cilji. Zgodovinske potrebe... bile so vaše potrebe...

Lajben : Ali se vam blede?

Vrankovič : Kako je sedaj v deželi? In kdo je kriv?... Kdor ima kaj moči, jo izrablja zase, pa se roga ljudstvu, ki išče pravice. Vi pa molčite, vi dovoljujete vse, da se le služi vam, da se le glasuje pri volitvah po vaši volji - - pa je vse prav, vse dovoljeno... Vi ne vidite bede, ne slišite vzdihov, ne poznate solza. Če pa trpinčeno ljudstvo izgubi pamet, pa se postavi v bran, tedaj vam ni žal krvi... O, še prav vam je, če obupajo ljudje in v nezavesti prelomijo vaše zakone... Tedaj se vsaj lahko opravičujete, pa gnite

vodo na svoj mlin.

Lajben : Gospod Vrankovič, pozabili ste??? ne veste, kaj govorite...

Vrankovič : Vem, vem, gospod predstojnik! Prav dobro vem. Saj sem se učil trideset let... Trideset let sem tlačil vase vse muke, vse trpljenje... požiral sem vse kletve... zaklepal sem vase vse hrepenenje... Trideset let sem upal - upal, da pride dan in da bo konec strahovlade... Zdaj naj bi se pa postavil pred sonce, da ostane tema?... Krivico naj bi varoval s svojim telesom...

Lajben : (Zelo razkačen, se vendar sili, da bi bil miren.) Dosti, gospod svetnik! Dosti je tega... Seveda nisem pričakoval takih glasov... Pa se pogovoriva drugače. Toda mirno - Ali dovolite? (Prižge si smotko.) Lepo mirno se pogovariva... (Hodi po sobi in kadi.) Prevaril sem se torej.

Vrankovič : Gospod predstojnik, ne smete mi očitati, da sem vas varal. Molčal sem, molčal, ker si nisem prisojal moči...

Lajben : No - molčali ste... Vseeno... Vidite - iznenadili ste me. Osupnil sem - ali ne zamerim vam. Vse presojam po človeško. Je že tak čas. Saj pravim - taki duševni viharji, ki šume sedaj, po deželi, so kakor nalezljive bolezni. Le vedel nisem, da se jih ne ubranijo niti taki resni ljudje.

Vrankovič : Ne mislite, gospod predstojnik -

Lajben : Ne, ne - saj ne mislim ničesar. Toda ogledjva si stvar z druge strani... Vašemu sinu je ime Kato. Kajne?

Vrankovič : Da, Kato.

Lajben : Clovek bi dejal, da je to ime njegov fatum. Ali - gospod svetnik - takih Katonov mrgoli sedaj po deželi. Pa recimo, da zmagajo! Treščijo nas ob tla. Katoni ne prizanašajo. Kaj pravite?

Vrankovič : Ne razumem...

Lajben : Ha - seveda. Clovek pozabi. Toda - poslušajte me! Katoni imajo čudne navade. Na primer: radi preiskujejo. Vse, vse,

tja do ustvaritve sveta. Pa če vtaknejo svoj nos le v do godke izza dvajsetih let - -

Vrankovič : Zakaj pravite to?

Lajben : (Kakor da ga ne sliši) Dvajset let... Marsikaj se je zgo dilo medtem... Seveda ste imeli mnogo dela...

Vrankovič : Nisem se pritoževal zaradi dela.

Lajben : Ne, ne... Ali - ste delali ste marsikaj.

Vrankovič : Kar se mi je ukazalo.

Lajben : Da; da. Ali Katoni ne bodo vpraševali, če je bilo ukazano; sodili bodo po svoje. Pa rečimo, da se kdo nameri - slučajno - seveda povsem slučajno - na kamenodolski gozd -

Vrankovič : Gospod predstojnik -

Lajben : Kajpada - to se lahko zgodi. Dvajset let je minilo, ampak Kamenodolci tarnajo še vedno, da imajo škodo. Midva sva seveda prepričana, da je bilo treba prodati gozd.

Vrankovič : (Vznemirjeno) Midva?...

Lajben : Za korist dežele je bilo treba. Vladati se ne more brez denarja. Vzeti smo morali, kar se je dobilo. Kdo je kriv, da pogoji niso bili sijajni?

Vrankovič : Jaz sem bil vendar samo uradnik.

Lajben : (Kakor da bi se čudil) Zakaj se zagovarjate, gospod svet nik? Jaz vam ne očitam ničesar... Ampak Katoni - seveda ... Katoni bodo kritizirali. Trdili bodo, da je bila cena smešno nizka. Vpraševali bodo, zakaj se ni odložila prodaja. Zakaj se niso povabili drugi kupci. Podtikali bodo Petru in Pavlu, da je podkupljen...

Vrankovič : Meni? Meni?... Mar sem prodajal jaz? Kdaj sem pa dobil le vinar?

Lajben : Bog obvaruj - saj vendar pravim, da vam ne očitam ničesar. Saj vem, kako je bilo. Ukazalo se vam je, pa ste storili.

Vrankovč : Torej!...

Lajben : Da - ali... Katoni ne vedo ničesar, vendar pa se bodo vedli, kakor da bi jim bile znane najskrivnejše skrivnosti.

Vrankovič : Moje skrivnosti?

Lajben : Hm! Vse spise je takrat pisala vaša roka. To je pač res nično!

Vrankovič : Pa vendar ne svojevoljno.

Lajben : Seveda ne. To bi bila zloraba vaše službe. Take pravice niste imeli, a vaše uradovanje je bilo vedno korektno.

Vrankovič : Zato ne razumem -

Lajben : Ne razumete ljudi in ne poznate jih. Zlasti Katonov ne. Ej - to so posebni ljudje. Spoznajo vašo pisavo - pa veste, kaj poreko?

Vrankovič : Kaj bi mogli?

Lajben : Vprašali bodo, zakaj se niste uprli taki kupčiji... Katoni!

Vrankovič : Gospod... Ne govorite več tako! Ali me ne bi bili prav vi pognali iz službe, če bi ne bil ponižno slušal in steril vsega, kar ste zahtevali?

Lajben : Hm - kakor da se plašite pred senco... A vendar je tako. Le razmislite!... Katoni bi rekli, da bi bila nemogoča tista kupčija brez vaše pomoči. Pa končno - (Skomizgne). Res je. Ali želite, da bi zmagali Katoni?

Vrankovič : (Kakor v nezavesti) Da bi... zmagali...

Lajben : Katoni!... Ali naj zmagajo in razbebnajo po svetu... v svojem znamenitem brutalnem in lapidarnem narečju: Lajben in Vrankovič sta - sleparja?

Vrankovič : Slepar - -

Lajben : Ogoljufala sta deželo in narod?

Vrankovič : Ogolj - -

Lajben : Prodala sta gozd in narod za Judeževo groše?

Vrankovič : Za Jude - - za Judeževe groše?!

Lajben : Tak je pač katonski jezik.

Vrankovič : (se bori sam s seboj; silno je razburjen. Končno izbruhne iz njega). Gospod predstojnik - konec mora biti teh besed! Razumete? Konec... mora biti!... (Malo da se ne razjoka, toda premaga se.) Da, grešil sem! Zavedal se. Odločno bi se vam bil moral upreti, ko ste prodajali bogastvo dežele brezvestnim lisjakom. Toda... saj dobro veste, kako je bilc. Brez sočutja bi me bili spodili iz službe. Saj ste mi namignili. Seveda... vendar bi se bil moral upreti... pa če bi bil poginil. Preslab sem bil. Treba bi bilo junaka, pa sem bil pritlikavec. Kaj ste vedeli, kakšno hrepenenje je tlelo v moji duši! Zaupal nisem v svoje moč, ali upal sem - upal sem! Kako naj bi vaše srce razumelo, kaj se pravi - upati! Mislil sem rešiti, kar je bilo mogoče - za bodočnost - za boljše bodočnost - Računal sem - pa je podlegla značajnost. Da, da!... Ali vi - vi...! Vi ne morete sediti - vi ne morete razumeti, zakaj sem bil slaboten. A...! Vi mislite, da ste me priklenili... da sem igračka v vaših rokah! Zalotili ste me enkrat, pa mislite, da mora suženj izvrševati vse neznačajnosti...

Lajben : (Žugaje) Take besede...!

Vrankovič : Ne segajte mi v besedo! Zmotili ste se. Dvajset, trideset let sem pritajeval svoje trpljenje. Glodalo mi je v prsih, kakor da bi imel črva noter; bolečine so mi razjedale srce, po glavi mi je šumelo, onemogle kletve so mi vstajale v duši, onemogle... Zato sem deval krinke na obraz, delal sem se ravnodušnega, zakopaval sem se v delo... Z delom sem se hotel rešiti. Z delom, z delom sem hotel odgnati samega sebe od vsega, kar se je godilo pri nas; z delom sem hotel potolažiti vihar v svoji duši... Vi ne morete razumeti, kako grozno je tako življenje! Kako bi vedeli, kako goreče in bolestno hrepeni človek po re-

šitvi iz take groze!... In sedaj se približuje rešitev! Omajani so stebri vašega strahovanja... Podrli se bodo! Ali slutite, kakšna blaženost me prešinja, ko vidim, da se dani?!... (Zanosno.) In jaz, ki sem čakal na ta dan, ki bi bil dal življenje zanj, naj bi vam pomagal, da podaljšate črno noč? Kaj mislite, gospod predstojnik! Če bi vedel, da poplačam s smrtjo vstajenje naroda, ne bi maral podaljšati svojega življenja za kratko uro... (Kreprko.) Ne besede več o tej stvari! Ukazujte, kar lahko ukazujete svojemu uradniku. Tam slušam. Za splet-karije nisem prisegel nikomur.

Lajben : Pazite, gospod svetnik! Še niso zmagali mladi!

Vrankovič : Kaj mi žugate? Kdo vam daje tako pravico?

Lajben : Pazite, pravim!

Vrankovič : Kako si upate, smatrati me za ničvredneža?

Lajben : Ne pozabite, da stojite pred svojim predstojnikom!

Vrankovič : (Ponosno) Predstojnikom?... Nisva v pisarni, gospod Lajben. Tudi ne govoriva o uradnih rečeh. Tukaj se ne vedete kakor predstojnik, temveč kakor zarotnik. Tega pa ne trpim, gospod Lajben!

Lajben : (Jezno) Tega vam bo žal. Porok sem vam za to. (Odide s trdimi koraki.)

Vrankovic : (Gleda, očividno razburjen, za Lajbenom. Vesel je, da mu je povedal, kar mu je bilo na duši, a jezi se, da se mu je Lajben upal približati s tako zahtevo. Polagoma mu pridejo misli v ravnotežje; obrne se, počasi gre po sobi, potem se spomni Sajca in Bertonja, stopi hitro do vrat in odpre.)

Bertonj : (Vstopi s Sajcem) Ali sta že odšla?

Vrankovič : Da.

Sajac : Oba?

Vrankovič : Oni že davno, sedaj pa še Lajben.

Bertonj : Kaj pa je bilo? Uradna tajnost?

Sajac : Čuden si videti, prijatelj. Kaj se je zgodilo?

Vrankovič : Nič, nič.

Bertonj : Kaj - nič?

Sajac : Saj si tak, kakor da bi te tresla mrzlica.

Vrankovič : (Premaguje svoje razburjenost) Nič ni - če vama pravim. Uradne reči - malenkosti - ni vredno da bi se govorilo o tem.

Bertonj : Če moraš službeni lagati, pa laži! Le ne zahtevaj, da bi ti verjela midva! Preden je prišel Lajben, si bil vesel kakor otrok -

Sajac : Ničesar ni bilo zate na svetu poleg Katona.

Vrankovič : Ah - dobro si me spomnil! Moj sin prihaja! Moj Kato! Kakšna zdravilna moč je v tem imenu!

Bertonj : To je prav. Vesel bodi, prijatelj, ki veruješ v življenje..

Slavka : (Vstopi) Na zdravje, gospoda! (Stiska Vrankoviču in Bertonju roko, potem očetu.) Dober dan, oče... Kdo pa ne veruje v življenje? Kaj se pa pravi to?

Bertonj : Aj, aj - kako dobro slišite!

Sajac : Ej, ti porednica - seveda! Če bi ti sedela na Jupitrovem prestolu, bi morali biti na svetu večni sejem in plos.

Bertonj : To je res. Vsako žensko bitje naj bi bilo enako vam, pa stavim, da bi šumelo od severa do juga samo veselje od začetka pa do konca dni. Pogledj, pogledj, Sajac, kako se mu je izjasnil obraz.

Vrankovič : Res je, gospodična Slavka. Kamor pridete, tja prinese te svetlebo in jasnost.

Slavka : No, danes vam prinašam še kaj drugega.

Bertonj : Kaj pa, kaj?

Slavka : Zanimive vesti.

Sajac : Oho!

Bertonj : Kakšne pa?

Slavka : Pravzaprav - počakajte! Zvečer boste lahko sami videli.

Sajac : Kaj bomo lahko videli...?

Bertonj : To ni nič. Le povejte nam, kar veste!

Slavka : Potrpajte!

Bertonj : Ne, tako se ne gremo. Tako delajo otroci. Vem, pa ne povem.

Slavka : Dobro, dobro; le ne recite več, da smo samo ženske radovedne!

Bertonj : Saj ne pravim!

Slavka : Torej - nocej bo veselo! Dijaki so se že domenili -

Bertonj : A - zopet demonstracija?

Slavka : (Pritrjuje) Aha!

Sajac : Glej, glej! Pa ne da bi ti bila ona -

Slavka : Katera pa, oče?

Sajac : - ki je zjutraj kričala in sčuvala...?

Slavka : (Se nasmeje) Seveda sem kričala. Bilo je imenitno!

Sajac : Tako? Imenitno?... No, bomo videli, če bo tudi pri policiji imenitno!

Slavka : Kaj - pri policiji?

Sajac : No - policija išče damo, ki je kričala in sčuvala -

Slavka : Pa naj išče!

Sajac : Dobro, dobro. Meni je vseeno, saj ne išče mene. In če bo kdo zaprt - jaz ne bom.

Slavka : A - kaj mi je mar! Zato že ne izgubil svoje dobre volje.

Bertonj : Prav imate, Slavka.

Slavka : Povejte mi rajši, kdaj pride Kato!...

Bertonj : A, da! (Vzdihne.) Srečni Kato!... Sedaj pa potrpite vi! Privoščite nam tudi nekoliko užitka v svoji družbi! Kato ne bo ljubosumen zaradi tega.

Slavka : Kato sploh ne bo nikoli ljubosumen.

Bertonj : Mislite?

Slavka : Vem. Ljubosumni so samo malenkostni ljudje. Kato ima preveč bogastva v glavi in v srcu.

Vrankovič : Zelo ga ljubite, Slavka!

Slavka : Čemu naj tajim? Morda ga ljubim že zato, ker je vaš. Saj veste: če ne bi imela svojega očeta, bi mi bili vi najljubši oče.

Vrankovič : (Ginjen) Vem, vem, da ste plemenitega srca.

Irma : (Pride.) Dober dan, gospoda. Prosim... nič ceremonij... Oprostite, gospod Vrankovič - ali ni mojega očeta tukaj?

Vrankovič : Bil je, gospodična, pa je že odšel.

Irma : No, pa tudi ni nesreča. Saj najde tudi brez mene domov. Pa grem zopet.

Slavka : Kam se ti pa mudi?

Irma : Ne mudi se mi nikamor. Ampak zdi se mi, da motim družbo.

Vrankovič : Ne, ne, gospodična. Kaj mislite?

Bertonj : S klepetanjem ubijamo čas, gospodična Irma, ker nimamo boljšega opravka. Zakaj čakanje samo po sebi ni opravilo.

Irma : Vidite, torej vendar motim.

Vrankovič : Nikakor ne. Saj ne pričakujemo tujcev. Moj sin pride.

Irma : Kato?... Vaš sin?

Slavka : Kaj ga poznaš?

Irma : Da, da; seveda. V Gradcu sva bila skupaj v zavodu, jaz v ženskem, on pa v moškem oddelku.

Slavka : Glej! Tega še vedela nisem.

Irma : Ej, saj to je bilo še pred leti. Takrat sva bila oba še tako rekoč otroka. - Pa danes pride domov, gospod Vranko vič?

Vrankovič : Da, da, gospodična. Mislino, da se morajo vsak hip od preti vrata.

Irma : Ah! Ali ga smem pozdraviti tudi jaz? Res, rada bi ga videla po tako dolgem času.

Bertonj : Ne zamerite človeku, ki živi samo od storij, gospodična. Ali ni v stvari nič pikantnega?

Irma : O, gospod Bertonj, pri meni ne dobite snovi za novelo. Moj Bog! Kaj bi mogla biti jaz Katonu!

Bertonj : Prosim, to je, kakor da mi nastavljate past. Neotesanec sem, gospodična, in udvarjati se ne znam. Tega mi ne smete zameriti. Poveste nam pa vendar lahko, če je bilo kaj zanimivega. Skupen zavod - včasih ste se gotovo shajali, večinoma pa ste bili ločeni, kakor zahteva dobra, stroga šega - to je vendar vir, iz katerega lahko izcurlja najlepši roman.

Irma : Ne, ne, romana ni bilo, gospod Bertonj!

Bertonj : Pa morda kratka novela, epizoda. Hvaležen sem vam za vse. Pomislite, od kod pa naj jemljemo snovi, ako ne pograbimo vsakega plena? In nič se ne bojte! Slavka prezira ljube-sumnost.

Irma : Slavka?... O! Kaj sta vidva - ?

Sajac : Da, take so hčerke, gospodična. Očetje jim niso nič. Moja na primer misli na to, da bi zatajila moje ime ter se podpisovala Slavka Vrankovič.

Irma : Torej zaročena. No, daj, da ti čestitam, Slavka. Tega pa res nisem vedela.

Slavka : Čemu bi hodila s tem na sejem? Stvar se tiče samo naju,

pa mislim, da je res nepotrebno, vznemirjati druge ljudi s svojimi zadevami.

Irma : Svoji prijateljici bi pa vendar lahko povedala. Kako si srečna! Tako, da mi je skoraj nerazumljivo.

Bertonj : Zakaj nerazumljivo, gospodična?

Irma : Kato je vendar tako poseben mož - - Vi bi to lahko bolje povedali, gospod Bertonj, ki imate jezik na vrvi. Res, Kato in ženski spol - - to je kakor živo nasprotje.

Bertonj : Aj, torej je vendar nekaj zanimivega. Ako sedite tako, imate gotovo razlog za to.

Irma : Vi bi me za vsako ceno radi spravili v zadrego. Kato je vendar posebljena resnoba. Znanost in premišljanje, to je bilo v zavodu njegove življenje.

Bertonj : Ali je bilo tam še več mladih dam, ki jim to ni bilo všeč?

Irma : Ne, gospod Bertonj, hudomušni ste pa res.

Mara : (Vstopi) Gospod svetnik, kočija se je ustavila pred hišo.

Vrankovič : Kato je! Kato! (Pchiti iz sobe, Mara za njim.)

Slavka : Prišel je!

Sajac : Ali mu greva tudi midva naproti? (Hoče iti) Ne - ostaniva!

Bertonj : Prav imate. Naj se najprej oče naužije sreče. Vi ga pa presenetite, da bo še srečnejši.

Kato : (V predsobju) Da, oče, gotovo! - Kar tja postavita kovček, težak je, kaj? Dovolj, oče, samo trenutek, da plačam.

Mara : (V predsobju) Ali naj takoj pognem mizo? V kuhinji je vse pripravljeno. Saj morate biti lačni, siromak! Ves dan na železnici...

Kato : (Zunaj.) Preveč skrbite, Mara, preveč. Tako - - ali je v redu, izvešček? - Dobro, dobro. - Le počakajte s kosilom, Mara! - Poidiva, oče! (Kato, Pravica in Vrankovič vstopijo).

Pravica : Tukaj te torej oddajam. Gospod Vrankovic, izročam vam ga.

Kar je bilo treba, sva se že zmenila. Naj sedaj le nekoliko pozabi na delo! Zbogom, Kato! Gospoda, klanjam se. (Odide)

Slavka : Pohiti Katonu naproti) Kato!

Kato : A glej! Tudi ti si tukaj? (Objame jo in poljubi) In vidva! Zdrava, prijatelj! (Zapazi Irmo) Gospodična - tudi vi? (Pokloni se in stisne Sajcu in Bertonju roko) Pa no, da bi se bili zbrali vsi za sprejem?

Bertonj : Kajpada! Ako bi bil brzojavil prej, bi bili naročili celo godbo. In pred vrata bi bili obesili napis: Salve! Pa si sam kriv. Zakaj nisi pravočasno naznanil slovesnega prihoda?

Kato : Stari šaljivec! Teda brez šale; malo da nisem sploh pozabil na brzojav. Vse mi je šumelo po glavi.

Slavka : Pa meni še pisal nisi, da prideš.

Kato : Odpusti, Slavka. Res, zbralo se mi je že preveč misli pod lobanjo. Dela bo, prijatelji, dela! To je bilo plodonosno potovanje. Če bi vedeli, kolike sem našel gradiva! Zgražati se mora človek. Kamor se ozreš, povsod blato, povsod gnileba, zrak okužen, tla pa barjasta. Ali izsušili bomo močvirje!

Bertonj : Bomo, bomo. Ne boj se, delavcev najdemo in čas je ugoden.

Kato : Razkrili bomo vse gnilebo, obračunali bomo temeljito.

Bertonj : No, glavno je pač, da zidamo. Čas je dragocen; porabiti ga moramo za stvarno delo.

Kato : Vse pride po vrsti. Najprej napravimo red s preteklostjo, potem začnemo z bodočnostjo.

Sajac : Da, le ne zamudimo bodočnosti! Zivljenje je pač važnejše od grobov.

Kato : Prijatelji, značajev nam je treba. Zato moramo iztrebiti neznačajnost - z vsemi sredstvi, brezobzirno. Potem bo vse lahko, kajpada, oče?

Vrankovič : (Se zdrzne) Da, da - prav imaš.

- Irma : Ali se še kaj spominjate name, gospod Vrankovič? In sploh na Gradec?
- Kato : Spominjam? Seveda, gospodična Irma; zakaj se ne bi spominjal? Ampak nov čas zahteva novega dela. Neprizanesljiv je in le malo trenutkov nam pušča za spomine.
- Irma : Da, vi posvečujete vse ure delu. To je sreča. Mi reveži, ki nimamo tako lepih nalog v življenju, moramo biti srečni, ako nam ostane kak lep dan iz preteklosti.
- Kato : O, lepi dnevi bodočnosti so važnejši.
- Redar : (Pride s papirji v roki) Prosim, oprostite -
- Vrankovič : Kaj pa je?
- Redar : Ali je tukaj gospodična Slavka Sajčeva?
- Slavka : Seveda sem tukaj.
- Kato : Kaj pa hočete?
- Redar : Prosim, tukaj je vabilo. Jutri morate priti na policijo. Ob štirih popoldne; gotovo, sicer bi prišli po vas.
- Slavka : Je že prav. Le pojdite!
- Zvok : Redar vojaško pozdravi in odide.
- Kato : Kaj pa je to?
- Slavka : Nič posebnega. Povem ti pozneje.
- Mara : (Vstopi) Gospod Kato, nič vam ne pomaga, sedaj morate biti lačni, sicer se mi pokvari kosilo.
- Kato : Taka je? No, pa bodimo lačni!
- Mara : Juhā je že na mizi.
- Irma : Bog, saj moram tudi jaz domov. Zbogom, gospod Vrankovič, zbogom, Slavka. Gospod Kato, menda se ne zakopljete tako v delo, da vas sploh ne bo videti? (Poslovi se od vseh in odide).
- Vrankovič : (Sajcu in Bertonju) Ali ostaneta pri nas? To bi bilo

tako lepo!

Sajac : Ne moreva. Doma naju čakajo.

Vrankovič : Pa vsaj ti, Bertonj?

Bertonj : Jaz - ej, pa naj se gostilničar ustraši, da mu izostanem.

Vrankovic : Bravo!

Sajac : Torej na svidenje, gospod Kato! Zdravo, Vrankovič!

Slavka : Zbogom, Kato! Kdaj se vidiva?

Kato : Kmalu, Slavka, kmalu. Brž ko opravim najnujnejše, pridem.
(Poljubi jo. Slavka in Sajac se poslovita).

Mara : Sedaj pa kar k mizi, gospodje. Sedaj volja moja pravica!

Bertonj : Gospedinja ukazuje - slušajte, vazali! (Odidejo na levo.
Mara v predscbje.)

DRUGO DEJANJE

Soba kakor v prvem dejanju. Mnogo svetlic v posodah. Poleg pisalne mize manjša miza, polna knjig in spisov.

Kato, Bandžija, Pravica.

Kato : (vstane od pisalne mize in da Bandžiji pismo, ki ga je ravno spisal). Hočeš čitati?

Bandžija : Ni treba. Saj je tako, kakor smo se domenili.

Kato : Do pičice. Pravica, ti ga oddaš potem na pošto, kajneda? A tako, da odide zanesljivo še danes.

Pravica : Brez strahu! - Kdaj pa dobim tvoj članek?

Kato : Jutri zjutraj. Pošlji po rokopis, kadar hočeš.

Pravica : Pa zaostri perc! Saj veš, kako je treba. Vsak stavek naj zadene v živo. Vsaka beseda naj skeli.

Kato : Dobro, dobro. Mislim, da poznaš mene in moj slog.

Pravica : Seveda. A zdi se mi, da se ne more nikoli česti poudariti, kar je potrebno.

Bandžija : Res je to. Tudi med našimi ljudmi je preveč mehkih značajev. - Ozri se na vse strani - - kam pridemo tako?

Pravica : Nikamor. Nikamor ne pridemo, pravim jaz. Dobre duše, ki se sploh zanašate na ljudi! Pogledjta na primer Simoniča! Iz njegovega radikalizma je kar kapala kri. A sedaj? Prav sedaj, ko bi se res lahko opravilo kaj! Ze štirinajst dni ga nisem videl, na noben sestanek ne pride, v uredništvu se ne pokaže. Naravno! Sedaj je čas za delo, pa niso doneče besede nič več vredne. In taki so vsi. Ne maram za ljudi. Človeka bi rad; enega človeka! Ali vesta, česa bi bilo treba? Siktature, junaka, ženija, moža vseobsežne nadarjenosti, kremenite značajnosti in jeklene volje, brezobzirnega človeka, neodvisnega od zemlje in nebes, ki bi se postavil vrh gore pa bi od tod z močjo brezpogojne osebnosti ukazoval kakor vsemogočen imperator. A nihče nima toliko poguma. Vsi smo okuženi.

Bandžija : To je neumnost. Proti despotstvu se boriti, da ustanoviš
novo despotstvo!

Pravica : A, kaj! Hudobnost pobijam zaradi dobrega. Kdo pa naj oživi
dobro? Merda tvoja množica? Kaj pa je ta množica? Kup ne
zavednih, nejasnih glav, ki se brez voditelja, toliko vred
ne kolikor buče na polju. Množica ni nič, individualnost
je vse. Toda - kaj bi se prepirali? Sedaj je dovolj, da
smo vsaj v eni stvari složni, pa vsaj tukaj ne cepimo moči!
Perušiti je treba, kar je, do temelja, tako da ne ostane
kamen na kamnu. Sterimo to brezobzirno! Kar mora priti
pozneje, pa že pride.

Kato : Tvoje diktatorske nagnjenje - saj dovoljš, da govorim
brezobzirno? - to nagnjenje mi je dokaz, da imaš roman
tične halucinacije.

Bandžija : Tako je!

Kato : Ali te nas ne ovira. Pozneje že vidimo, kam pridemo, kadar
bomo na prvi postaji. Najprej moramopriti tja. Za sedaj
nas mora vezati, v čemer seglasamo. To je naša skupna ve
lja, da privedemo značajnost do zmage. Ako je prva postaja
razpotje, tudi ne bo sile.

Bandžija : Torej sloga vsaj do prvega cilja.

Pravica : A dotlej brezpogojna! Vse za skupni cilj, pa naj pride
vrag iz pekla ali angel iz nebes, da bi nas odvrnil od
njega. Ali velja?

Bandžija : Velja, kakor prisega.

Kato : O meni menda ne dvomita.

Pravica : V tebe sem že od začetka največ zaupal. Ti nimaš dikta
torskih sposobnosti, tudi ako še ne priznaš, ker menda še
sam ne veš tega. In prav tebi ne bi odpustil izdajstva,
nedeslednosti ali slabosti ne jaz ne kdo drug.

Kato : Čemu mi to praviš?

Bandžija : Zato, ker mora govoriti kaj. Saj ga poznaš.

Pravica : Zato, ker mislim tako. In oba me ne poznata. Lahko obč žujem človeka, ki mi zaupam, a zaupati mu moram brezmejno?! Lahko se pa maščujem človeku, ki me prevari, maščujem -

Bandžija : E; kaj bi platil prazno slamo. Kakor da ne poznamo vsi Katona boljše nego sami sebe.

Pravica : Je že vse prav. Saj sem mu tudi vdan kakor otrok očetu. In še bolj. Kajti ne smemo poznati ne očeta ne matere, ampak samo svoje velike nalogo. Sedaj pa pojdem. Neccoj pričakujem še važnih podatkov o Lajbenu.

Bandžija : O Mefistu.

Pravica : Reci, kar hočeš, res, pravi Mefisto je, nevarnejši od vseh drugih.

Kato : Morda imaš prav.

Mara : (Pride skozi prva vrata) Gospod Kato, zunaj je kmet iz Slavonije. Rad bi govoril z vami.

Kato : Naj le pride. Razume se.

Mara : Ali - to vendar ni prav. Kaj bo iz vas? Saj se ugenobite. Danes sem štela. Ze dvajset ljudi je bilo tukaj; kder hoče, vas nadleguje.

Kato : Mara, tega ne razumete. Le pustite ga, naj pride.

Mara : Dobro, dobro. Ali kaj bo iz tega, ako ne bo kmalu konca? (Odide.)

Pravica : Ali naj midva ostaneva, ali naj greva?

Kato : Seveda lahko ostaneta. Kolikokrat naj še povem, da ne maram tajnosti? (Bredovič vstopi) A glej, Bredovič, ti si!

Bredovič : Jaz, gospod poslanec, da.

Kato : Saj nisem poslanec.

Bredovič : Pa boste. Nikdo drug. Pa kako se imate? Naši vas pozdravljajo. E, vi ste naš.

Kato : Kaj pa je novega?

Brođović : Nič posebnega. Pripoljal sem se zaradi trt. Poizkusili bom, če pojde z ameriškimi.

Kato : Pa si posetil še mene. To je lepo. Sedi, sedi!

Brođović : Hvala vam. (Sede.) Bi vas bil že sam posetil. Pa se mi tudi naši rekli, naj grem k vam.

Kato : Kaj pa bi radi?

Brođović : No, tako. Zaradi gozda, veste. Naj vas spomnim, pa nikar ne pozabite!

Kato : Ne pozabim, seveda ne pozabim. Kar sem vam obljubil, stremim.

Brođović : Je res grdobija, kar delajo z nami. Prej se se lahko sekala drva, sedaj ne sme kmet pobrati suhe vejice. Zajde živina v hosto, človek je ne more ves čas držati za roge, pa je takoj takoj kazen. Greh je, verujte, gospod poslanec.

Kato : Obetam vam, da najdemo krivce, in ne prizanesemo jim. (Bandžiji.) To je bil eden največjih zločincev nad deželo in ljudstvom. Ali nekatere niti imam že v roki in, kakor se imenujem Kato, tako gotovo izročim zločince javni sodbi in zasluženi kazni.

Brođović : E, gospod poslanec, če bi dobili zopet staro pravico do gozda! Svojega odrešenika bi vas imenovali. Vas naj bi postavili za presvetlega bana!

Bandžija : Ali ste res toliko izgubili s tistim gozdom?

Brođović : Gospod, solze smo pretakali! - Izgubili smo, izgubili. Pridite k nam, da vidite, kako nas tare beda! Gospod Kato je videl. Tudi drugi so videli, pa niso imeli srca za nas.

Kato : Le prepričani bodite, da maščujemo krivice. Držite se junaško pri volitvah in potem pridejo drugi časi za vas.

Brođović : (Vstane). Vam zaupa ljudstev Vsi pojdemo za vas. Niti s puškami nas ne preženejo. Ne bodite hudi, da sem vas

nadlegoval, pa ko sem že tukaj...

Kato : Kdaj se vrneš?

Brodevič : Jutri, ko opravim.

Kato : Pa pozdravi vse doma in vse prijatelje!

Brodevič : Vsem povem, kako skrbite za nas. Pa ne zamerite! Zbogom, gospod poslanec, zbogom, gospoda!

Kato : Zbogom, Brodevič, zbogom! (Brodevič odide)

Pravica : Nova pikantna stvar, kaj? Ali ne bi bilo to kaj za moj list? Nekoliko prav krepkih zaušnic?

Kato : Ne -- zdaj še ne. Časnikarska želja za senzacijo je včasih škodljiva.

Pravica : Prosim, niti črke ne napišem, ako je nevarno tvoji preiskavi. Kot časnikar nisem prišel na svet. Ali želja po maščevanju nad lopovi mi je prircjena.

Kato : Tukaj boš imel dovolj priložnosti za maščevanje. Poglédal sem hudo delstvo na dno in videl toliko grdobe, da se je zagabilo želodcu. Za to zločinstvo zahtevam kazen in pokoro, pa če bi moral obsediti rodnega očeta.

Pravica : Zivio! Tako si mi všeč. Toda čas je, da grem. V tiskarni gotovo že kolnejo, da nimajo dosti rokopisa.

Mara : (Vstopi s pismom v roki) Gospod Pravica, nekdo je prinesel to pismo za vas.

Pravica : (Vzame pismo.) Zame?... Sem?... (Cita pismo.)

Mara : Da, menda so ga poslali od uredništva.

Pravica : (Citaje) A, a, krasno!

Bandžija : Kaj pa je tako krasno, ako dovoliš?

Pravica : Zares -- prekrasno! Vidiš, obogatimo lahko! Hahaha!

Mara : Ali naj kaj sporočim?

Pravica : Čakajte, čakajte. Ali vesta kaj nam ponujajo?

Bandžija : Kaj?

Kato : In kdo?

Pravica : Podpisan je Sebič. Seveda tiči za njim nekdo drug. List nam hočejo odkupiti. V najboljše namene seveda. Narodu hočejo koristiti. "List je izvrsten, odličen, ali razvijati se ne more tako, kakor treba, ker nima močne finančne podlage." Samo zato bi nam ga odkupili.

Bandžija : To je lopovščina!

Pravica : Kaj še? Samo skrb za narod je! Gmotno podprt, bi list posebno sedaj ob volitvah veliko koristil narodu in domovini! Sebič, dobrotnik naroda... ali ni to krasno?

Kato : Koliko pa ponuja?

Bandžija : Bolje rečeno: koliko ponujajo?

Pravica : Cujta! Pred tremi dnevi me je vprašal Mršič, ali bi bil list za dvajset tisoč kron naprodaj. Pripovedoval je, da bi ga kupila družba, ki želi izdajati čisto gospodarsko glasilo. Bil sem takrat ravno dobro volje, pa sem dal malemu Mršiču brco. - Danes pobuja Sebič že petdeset tisočakov.

Bandžija : Sebič in Miršič zastopata eno družbo?

Kato : Za njo pa tiči Lajben. To je gotovo. Miršič je napravil že mnogo kupcij za Lajbena. Za to imam dokaze.

Pravica : Ha, ha! Hudo se jim mora že goditi. No, kaj, Bandžija, ali te nič ne mikajo tisočaki?

Bandžija : (Mari) Gospa, pokličite človeka, ki je prinesel pismo.

Pravica : Ne, ne. Poštar ni odgovoren za žalitve, ki jih mora raznašati. Sam pojdem k Sebiču.

Bandžija : Pa pojdi! Govori z njim tako, kakor znaš ti.

Kato : Pisma pa ne daj iz rok! To je dokument!

Pravica : Dobro, dobro, le zanesite se, da ne bom usmiljen. -

Gospa, recite, da pride odgovor pozneje.

Mara : Dobro. (Odide.)

Pravica : Sedaj pa grem.

Kato : Se nekaj! Ali je shod razglašen, naznanjen? Ali je vse pripravljeno, kar je treba?

Bandžija : Vse je v redu! In ljudstva bo kakor na sejmu!

Kato : Dobro!

Pravica : Torej -- živio!

Bandžija : Na svidenje!

Kato : Dobro se imejta! (Pravica in Bandžija odideta. Kato stopi h knjižnici, išče med knjigami; ko je našel pravo, jo odpre, čita, potem odide k pisalni mizi in si dela beležke).

Mara : (Vstopi) Gospod Kato --

Kato : Kaj pa je?

Mara : Ze zopet je nekdo zunaj!

Kato : Kdo pa?

Mara : Dama. Jako elegantna dama.

Kato : Dama? Kaj je vprašala zame?

Mara : Za vas. Hotela je vedeti, ali ste sami.

Kato : Čudno. Pa je ne poznate?

Mara : Ne poznam. Zdi se mi pač, da je že bila pri nas, ali moje oči so že stare.

Kato : Eh, naj pride sem. Kaj pomaga ugibati?

Mara : No, -le da vas ne bi še ona mučila... Moj Bog, saj si ne morete oddahniti.

Kato : Ne skrbite zaradi tega, le pustite jo sem!

Mara : Da, da, kakor želite. (Odide.)

Irma : (Vstopi) Kato!

Kato : Gospodična?!

Irma : Ali sva sama?

Kato : Kakor vidite, gospodična.

Irma : Da, vidim. A vprašam, ali lahko ostaneva sama. Vsaj nekoliko trenutkov.

Kato : (Gre k vratom in jih odpre) Mara - ! Prosim vas, ne pustite nikogar sem, dokler vam ne rečem. (Zapre vrata.) Nihče naju ne bo motil. (Ponudi ji sedež.) Prosim, kaj želite?

Irma : Kato! Ali veste, da ste me некоč imenovali "Irmo"?

Kato : Da sem vas некоč imenoval Irmo? Kaj se še spominjate na to? Mislil sem, da človek kmalu pozabi na take reči.

Irma : Pozabi! - - Vi ne smete govoriti tako. Vi ne, Kato, zakaj vi niste izmed tistih malih ljudi, ki poslušajo svoje malenkostne strasti.

Kato : Kdo vam pravi, da nisem?

Irma : Vem, da niste. Bog vam je dal bogat razum kakor malokomu in zato je vaša dolžnost, da ste velikodušni.

Kato : Takrat, ko sem vas imenoval Irmo, me niste sodili tako. Imeli ste me za navadnega plebejca, ki nima pravice, upirati oči v bleščeče zvezde v višavah.

Irma : Kato!

Kato : Takrat ste rekli, da mora človek pozabiti na nepremišljeno uro in na njene poljube.

Irma : Takrat! Vedeti morate, da sem bila takrat otrok. Da, Kato, vi, ki razumete več nego drugi ljudje, morate razumeti, da so otroci neumni. In če vam povem, da sem se izza tistega časa bridko skesala, da sem v petih letih poteptala v svoji duši vso neumno ošabnost onih dni, mi morate verjeti.

Kato : Mar niste še danes hči vsegamogočnega vladnega predstojnika, plemenita dama, jaz pa navaden človek iz nižave? Ali ni vaša ošabnost še tako upravičena kakor takrat, ali pa še bolj...?

- Irma : Kato, takrat sem bila otrok, danes sem žena. Danes ne cenim človeka po tem, kar ima, ampak po tem, kar je. Takrat sem znala zmagovati svoje čustva v tako zvanih treznih urah, danes premaguje čustvo vse drugo, kar je dozorelo v meni. Takrat sem komaj vedela, kaj je poljub, danes vem, kaj je ljubezen.
- Kato : Vi, gospodična Irma, vi veste, kaj je ljubezen - ? Vi, ki ste se mi pred petimi leti rogali in ste me učili, da je ljubezen mogoča samo med ljudmi na enaki višavi?
- Irma : Da, da! Tako govore o ljubezni ljudje, katerih se še ni dotaknila. Saj je to tako skrivnostno, da ne more nihče razložiti, kako je. Saj je tlelamorda že takrat ljubezen v meni in moj odpor je izhajal morda samo iz strahu, da bi me popolnoma ne premagala. Kdo bi mi bil povedal, da je ljubezen močnejša od vsake volje? Kako naj bi bila slutila, da je največja sreča v brezobzirni ljubezni? Kato! Morda je bila že vsa ljubezen v meni, ko si me prvokrat poljubil.
- Kato : To bi morala biti čudna ljubezen.
- Irma : A zakaj ne morem pozabiti na tisti hip? Zakaj mi gre mraz in vročina po živcih, kadar le pomislim na tisti poljub? Kato! Vsako noč se mi ponevljajo enake sanje. Vsako noč sem na vrtu - prav kakor takrat v Gradcu; približaš se mi kakor takrat, pogledaš mi v oči, objameš me in me poljubiš. A jaz se te oklepam z vso silo in vse slasti mi nepolnijo srce ter se mi razlijejo po žilah. Če bi tedaj umrla - bi bila srečna - -
- Kato : Ali - kako, da mi morate povedati to danes?
- Irma : Ne pretvarjaj se, Kato! Saj ni res, da si tako hladen in da je sedaj ošabnost pri tebi. Zakaj pa siliš vsako noč v moje sanje? V moji duši gori tisti poljub, kako da ne bi v tvoji? Kako da bi zatajil ti, ti velikan med pritlikavci, svojo prvo, resnično ljubezen? Ne reci, da je bila

to samo igra! Oh, danes vem, kakšna je ljubezen. Ljubil si me, Kato, in ti ne moreš izruvati tega iz srca.

Kato : Ljubil! Seveda sem ljubil! Nikoli nisem storil nič neresničnega. Nisem - pa tudi ne bom! Ali zakaj mi prihajate danes to povedat?

Irma : Ker je moje življenje odvisno od tega trenutka! - Kato, najsi je žena vsa raztopljena v plamenu ljubezni, najsi ji prisegajo vsa nebesa, da jo ljubi tisti, ki ga ona ljubi, vendar ne more premagati svoje plašljivosti in se ne more ponuditi svojemu ljubemu, ako je ne prisili zadnja sila. A ta sili danes mene. Ah, kdo ve, kako blazno je, kar počenjam! Razsoditi ne morem. K tebi sem morala, morala, zakaj sicer sem žrtev. Oče me sili, da vzamem Simoniča.

Kato : Simoniča?

Irma : Da, njega. Ne ljubim ga, ne morem ga ljubiti. A danes naj se zaročim z njim. Strah me je te zaroke kakor smrti. In v tem strahu, ki je neizmeren, sem se zatekla k tebi, da me rešiš, kajti tebe ljubim, samo tebe - in srce mi pravi, da mora biti tudi tvoja ljubezen še živa. Kato - stori z menoj, kar hočeš! Glej me - ponosa ni v meni, samo vdana, ponižna ljubezen, Kato! Reši me!

Kato : Kako naj izsledim, kaj to pomeni?

Irma : Ne razmišljaj, Kato; ne muči svojega razuma! Pusti tisto hladno raziskovanje, ki ubija vroče življenje! Ali ne veš, kako neskončno te ljubim? Vsa sem tvoja, Kato. Vsak čut v mojem srcu in vsaka misel v moji glavi je tvoja. Ali slu tiš, kako veliko srečo si lahko ustvariva?

Kato : Srečo!... Srečo!... Nekdaj sem sanjal o taki sreči...

Irma : (Se ga oklone) Nekdaj si sanjal in glej, te sanje lahko postanejo živa resnica. - Kato! Zatisni oči kakor jaz! Ali se ti ne prikazuje božji raj z neznanimi krasotami? Odvrni ušesa od šuma mojih besed! Ali ti ne žgole ptice najslajših pesmi o srečni ljubezni? Objemi me, Kato! Ali

ne stojiva sama sredi šumnega sveta, sama z razkošjem in slastmi večne ljubezni?

Kato : (ki jo je nehote objel in zatisnil oči, se nagloma iztrga)
Kaj pomeni to, pravim? Kam me vabi ta sirenska zapeljivost?

Irma : Kato!

Kato : Haha! - Mar si pozabila, da sem zaročen? Ali misliš, da je moja sedanja ljubezen laž? Haha! Lajbenova hči izbira med Simoničem in Katonom Vrankovičem. Morda bi bil gospodu predstojniku v teh nevarnih časih še več vreden nego Simonič. In gospodična Irma se rada žrtvuje za svojega očeta. Kakor je znala igrati ponosno, plemenito damo, tako zna igrati v ljubezni raztopljeno ženo. Gospodična, pojdite v gledališče! Velik talent imate. Ali mene ne zvabijo sirenski glasovi.

Irma : Kato! Ne bodi krivičen! Glej, strašno me boli, ali vdano prenašam, da me teptaš. Toda dosti je maščevanja. Kato, dosti je okrutnosti. Bodi usmiljen!

Kato : Dosti je igre, gospodična! Kato Vrankovič ni naprodaj ne za denar ne za žensko lepoto. Povejte to gospodu Lajbenu, ki vas je poslal.

Irma : Grozna je tvoja osveta, Kato, ali dosti si me že kaznoval. Odloži sodniški meč in odpri svoje srce in privrela bo iz njega ljubezen, ki se je stisnila v najgloblji kot. Spomni se tistega časa, Kato, ko si pričakoval najslajše sreče od mene! Takrat si bil resničen Kato. (Poklekne in prime njegovo roko.) Poglej si v dušo, Kato, tam je tako toplo, tako mehko. In jaz te ljubim, ljubim, da me lahko ponižaš, kakor hočeš, a moja ljubezen ostane velika in vdana.

Kato : Kaj hočeš izvabiti iz moje duše?... Ne - ne, - - - nič ni res. Ne, čujte me! V meni ni ljubezni za vas. In tudi vam ne verjamem. Ne! To je vse zlagano, izmišljeno, naučeno. In laž sovražim kakor miazme iz močvirja. Sovražil bi jo,

če bi se mi mati iz groba povrnila v njej. Ostudno je to. Pojdite! Pojdite!

Irma : Torej -- laž, laž -- (Vstane.) Da, da: laž je menda vse. Ali pa -- narobe. Laž je, kar nam ruje po srcu, resnica je, da ni ljubezni. Kratke ure, trenutki, pijanost. Dobro, dobro, gospod Vrankovič, rešiti se moramo opojnosti. Vse mora biti trezno... Računajmo... učimo se... Zbogom! (Naglo odide. Kato gleda osuplo za njo, stopi proti vratom, pa se hitro ustavi. Nekaj časa razmišlja, hodi po sobi, potem odide naglo k pisalni mizi in vzame knjigo v roko.)

Slavka : (Zunaj) Ali je sam?

Mara : (Zunaj) Mislim, da je. Oh, ves dan ga nadlegujejo ljudje.

Slavka (Vstopi) Dober dan, Kato!

Kato : Slavka!

Slavka : Ali imaš mnogo dela? Ne bom te motila, le pogledat sem prišla, kaj počneš.

Kato : Dela je, dela. Ali ti me ne motiš. Saj lahko pozneje še delam.

Slavka : To je krasno, Kato!

Kato : Kaj, Slavka?

Slavka : Da delaš tako pridno, tako požrtvovalno.

Kato : Zato smo na svetu. Delo je namen življenja.

Slavka : To že. Delo samo po sebi tudi častim in ne maram lenuhov. Ali pri tebi je še nekaj drugega. Poznam ljudi, ki delajo samo zato, ker so prisiljeni. Tvoje delo pa ima globok vir in zaradi nagiba ga občudujem.

Kato : Ti mala modroslovka, kakšen pa je ta vir?

Slavka : Kakšen? -- Vendar -- ljubezen --

Kato : Ljubezen?

Slavka : Kaj pa drugega? Ljubezen, seveda.

Kato : Hm! - Pravzaprav nisem nikoli razmišljeval o tem. Da povem resnico: tudi jaz delam, ker sem prisiljen.

Slavka : Da, da, toda to je druga sila.

Kato : Seveda, notranja sila. Ako bi hotel delati samo za ljubi kruh, bi se lahko polotil drugih opravkov - kakršnihkoli. Saj bi bilo vseeno, ali bi pisal dolge račune v kakšne rubrike, ali pa bi tolkel kamenje ob cestah. Toda delati moram prav to, kar delam, ker ne morem drugače.

Slavka : Da, ker te sili ljubezen. Velika mora biti tvoja ljubezen. Tisoč in tisoč ljudi trpi, prenaša težka bremena in se muči. Pravzaprav jih še ne poznaš. Njih vzdihov ne slišiš, ker se izgube v samoti in v noči. Njih solza ne vidiš, ker teko v skroviščih. In vendar jih ljubiš z veliko, vse obsežno ljubeznijo, pa delaš zanje, kakor ti vелеva srce. Glej, nisem modroslovka, ne. Samo to neskončno ljubezen občudujem, ljubim jo, drhtim pred njo kakor pred svetostjo. Kajti ničesar ni na svetu, kar bi se mi zdelo tako lepo, tako vzvišeno kakor ljubezen. In nič ne more vplivati tako blagodejno kakor ljubezen.

Kato : Glej, glej, kako se razvnešaš! Se nisem vedel, da si tako čustvena. No, meni moraš odpustiti. Moj značaj je bolj trde vrste.

Slavka : Saj me ljubiš. Kaj vprašam, kako se izraža tvoja ljubezen? V svojem srcu jo imaš, to vem. Ti, ki žrtvuješ svoja čustva in svoje delo neznanim množicam, objemaš s svojo čisto ljubeznijo tudi mene - in to neomajno prepričanje me osrečuje. Kajne, da me ljubiš?

Kato : Slavka - kaj vprašaš? Kakšen pa bi moral biti moj značaj, da bi te snubil brez ljubezni?

Slavka : Saj vem, saj vem. In če mi do smrti nikoli ne poveš besede, da me ljubiš, - poznam tvojo dušo in sem srečna kakor metulj, ki se ziblje po sončnem zraku.

Kato : Tako je prav, Slavka! Zaupaj mi! To je jamstvo vzajemne sreče. Toda oprostite, ali me hočete spremiti? Opravkov imam.

Slavka : Ako te ne zadržujem, grem prav rada s teboj.

Vrankovič : (Vstopi skozi druga vrata z leve) Glej, Slavka! Nisem vedel, da ste tukaj.

Slavka : Da, da, tukaj sem. Saj veste: ako ne pride hrib k Mohamedu --

Vrankovič : Seveda. Lepo je, da ste prišli. Veseli me to.

Slavka : Saj vam verjamem, očka. Kajne, da vam smem reči: očka?

Vrankovic : (Se smehlja) Le recite, le!

Kato : Kako si včasih otročja!

Slavka : Res, sem. No, ti ne moreš biti tak. Tvoja naloga je tako resna -- ali morda bi bilo ravno zato dobro, če bi mogel biti včasih bolj -- bolj -- no, skratka, otrok. Pa človek je pač tak, kakršen je.

Kato : Recimo: Človek bodi tak, kakršen mora biti!

Slavka : No, prepirala se ne bova. Veš, meni je vseeno, ali si strog ali blag, resen ali vesel. Moj si, ljubiš me, to mi zadostuje.

Vrankovič : Zlato srce, tako veselo mi je pri srcu, ko vidim, da bo Kato tako srečen!

Slavka : Da, da. Toda -- ne vidi se vam, da vam je tako veselo pri srcu. Prav nič se vam ne vidi to.

Kato : Tudi oče nima otroškega značaja.

Slavka : To je druga reč. Ali zadnje dni se mi zdi prav, kakor bi vas morila velika skrb, ali pa, kakor da ste bolni.

Vrankovič : Ne, ne. Meni ni nič. Zdrav sem kakor vedno.

Slavka : Nekaj pa vendar ni v redu. O, z besedami me ne premotite. Meni bi morali kar naravnost povedati, kaj vas teži. Tudi mene boli, če vas vidim tako potlačenega. Saj veste, kako rada vas imam.

Vrankovič : Pst! Ako sliši Kato --

Slavka : Oh, Kato ni ljubosumen. On že ve, kako je to. Saj ima tudi on neizmerno ljubezen za druge ljudi, pa vendar nisem ljubosumna.

Kato : Zdi se mi namreč, da je ljubosumnost zelo klavrna reč.

Slavka : Res, povejte, očka, povejte, kaj vam je! Tako težko mi je pri duši, da se zmanjša še moja sreča, če ste tako potrti. Kaj se vam je zgodilo?

Vrankovič : Vi dobra duša! Toda meni se ni zgodilo nič, verjemite! To pride včasih kar tako, od vremena, od zraka...

Slavka : Če bi vam smela verjeti, bi bila vesela. IN če bi bilo mogoče, bi vam rada pomagala.

Vrankovič : Le veseli bodite, Slavka, pa ne skrbite!

Slavka : Dobro. Toda ako vas zasačim še enkrat takega, kakršni ste zadnje dni, mi morate povedati vse. Vse! Veste, očka? (Pobožna ga nalahno po licu.)

Kato : Čas je, Slavka. Iti morava.

Slavka : Dobro. Torej na svidenje, očka. In razvedrite se!
(Stisne mu roko z obema rokama. Kato pozdravi in odide s Slavko. - Vrankovič gleda nekaj časa za njima, potem potegne z roko preko čela, gre k pisalni mizi in piše.)

Sajac : (Vstopi) Zdravo, Vrankovič! Kaj moje Slavke ni tukaj?

Vrankovič : Ravnokar je odšla s Katonom. Kaj ju nisi srečal?

Sajac : Je pa tudi prav. Ker sem šel ravno mimo, sem hotel le pogledati, ali je tukaj.

Vrankovič : Tako se godi. Ti hodiš mimo, v hišo pogledaš pa le še tedaj, ako misliš, da utegne slučajno biti Slavka tukaj.

Sajac : Cho! Kaj pa misliš? E, e, moj Vrankovič, tako se ne greva. Ali mi hočeš očitati, da pozabljam na stare prijatelje? Dela imam pač, pa včasih ne vem, kje naj vzamem časa.

Vrankovič : To ti verjamem.

Sajac : Ali se še spominjaš, kako čudno sem gledal, ko si mi pre-
rokoval, da pride nova doba?

Vrankovič : Da, kazal si se neusmiljeno skeptičnega.

Sajac : Pa me poglej danes! Ali me še poznaš?

Vrankovič : Kako pa da ne?

Sajac ; Čudno! Menil sem, da sem ves izpremenjen. Pa saj sem. E,
e, ti ne opaziš tega. Čudovito je in skoraj neverjetno.
Danes verjamem sam, da zablešči nov dan. Vsi dvomi so -
) na - ftt - - - kakor da jih je veter odpihnil. V vse
verujem, v osvežen zrak, v načela, v značajnost, v ljud-
stvo, v vse, vse. Pa reci, da ni to kakor začarano!

Vrankovič : Resnično, nič ni začaranega.

Sajac : A čudovito je vendar. In končno - čarodejstvo je vendar
vmes. Pa veš, kdo je čarodejnik?

Vrankovič : Kdo? Reci!

Sajac : Kato, Kato! Reci, kar hočeš, nekaj izrednega ima vendar
v sebi. In nekaj prav nepojmljivega. Čitaš njegov članek
v listu; pisan je trezno, skoraj suhoparno, nič donečega,
nič ornamentov, a vendar te zgrabi kakor s kleščami. Sli-
šiš ga, kadar govori. Brez retorike je vse, brez poleta,
trdno, skoraj okorno - ali na koncu si premagan. Kdo bi
bil verjel, da pridem na svoje stare dni še med agitatorje?
Pa vendar agitiram, kakor da bi bil to od davnine moj
vsakdanji opravek. Nihče drug ni kriv tega kakor Kato.

Vrankovič : Torej se vendar pripravlja ozdravljenje in on je zdrav-
nik. Da doživim le še prvi dan povzdige!

Sajac : Kaj to! Sedaj ni več dvoma. Ti ne prideš med ljudi. Svoje
upanje in svojo vero si zajemal le iz sebe. Jaz pa hodim
z odprtimi očmi okrog in vidim izpremembo povsod. Ljudje
govore z drugim glasom, v vseh očeh je svetloba, kaže se
pogum.

Vrankovič : Vidiš, vidiš! Ali ne prihaja, kakor sem pripovedoval?

Sajac : Da. In ker je tako, se čudim, da ne stopiš sam v življenje.

Vrankovič : Jaz? - Kaj misliš! - Jaz...

Sajac : Ti - prav ti. Saj vem sedaj, da je bilo tvoje upanje bolj goreče nego vse, kar smo želeli in pričakovali mi.

Vrankovič : Da, da, da. Ali jaz - jaz - - srečen sem, da se izpolnjuje, toda v življenju nimam iskati ničesar. Tam ni moje mesto.

Sajac : No, čudak si. Da le moreš ostati miren, ko vse gori in kipi! Pa to je tvoja stvar. Toda - ali veš, kaj je še novega?

Vrankovič : Ne vem, prijatelj.

Sajac : V drugih časih ne bi bilo to nič posebnega. Toda sedaj -

Vrankovič : Kaj pa je?

Sajac : Lajben mož! svojo hčer.

Vrankovič : Zakaj pa ne bi? Saj je za možitev.

Sajac : Toda - veš, kdo jo vzame?

Vrankovič : Seveda ne vem ničesar.

Sajac : In to je tisto. Da. Simonič se je zaročil z njo.

Vrankovič : Ne razumem, zakaj se čудиš. Irma je lepo dekle, zakaj je ravno Simonič ne bi ljubil?

Sajac : Ha, če bi bila ljubezen! Pa še tedaj bi bilo čudno. Kako pride Simonič sploh z Lajbenovimi v dotiko? Premisli! Lajben - inkarnacija vladajočega sistema! - in Simonič - najradikalnejši izmed radikalnih, ki se je splošno smatral za bodočega voditelja opozicije...

Vrankovič : Da, da, ali vse to - - Zakon vendar nima opravka s politiko?

Sajac : Moj dragi Vrankovič! Torej si še vedno stari, naivni idealist. Pa ne slutiš Lajbenovih namenov? Haha! To je trdovraten grešnik. Drugi padajo na kolena, če vidiijo, da se

zažigaji grmade povsod okrog njih, pa molijo za rešitev svoje duše, ako je že telo izgubljeno. Toda Lajben? Kajpda! Če bi mu segal plamen že do nosu, bi vendar še mislil, ka ko gasiti.

Vrankovič : Ti - misliš -

Sajac : Da je s to zaroko kupil Simoniča. Prav to in nič drugega ne. Naposled je tudi to občudovanja vredno. Mož se ne vda, ne beži, ne obupa. Resnično, klanjam se mu. Ali da se prostituiral Simonič, to mi ne gre v glavo.

Vrankovič : Ako je res, kar praviš, je žalostno.

Sajac : Res je, res. Še četrť ure ni, kar sem jo videl. Srečala je Simoniča in na ves glas mu je rekla: "Gospod doktor, naročite zaročne listke in tudi v časnikih lahko objavite najino zaročo". Toda - vesela se mi ni zdela.

Vrankovič : Saj ni vesela ta stvar. - Seveda izredna tudi ne.

Sajac : Da, da. Take neznačajnosti so bile na dnevnem redu. Bile so. Ali da se lahko zgodijo še danes, sedaj... In da je člo vek kakor Simonič še tako kratkoviden...

Vrankovič : Kdo ve, kako ga je premotil Lajben.

Sajac : Da, to je. Sušmar ni ta mož, to se mora priznati.

Vrankovič : Ne, sušmar ni bil nikoli.

Sajac : Nekaj je v njem kakor v tvojem Katonu.

Vrankovič : Kakor v mojem - Katonu?

Sajac : Oba znata premagovati.

Vrankovič : Da, to je znal Lajben.

Sajac : In nekaj tolažbe je v tem.

Vrankovič : Ne razumem.

Sajac : Tolažba je, da smo se vdajali moči, da nismo bili od prvega do zadnjega sami izprijenci. Samo šibkejši smo bili.

Vrankovič : Kako lepo opravičuješ! Da, tolažilno govoriš. Toda -

ne -- ne! Kaj je to: šibkejši? Ali slabotnejši ni grešnik?
-- Ah! Ne -- ne: za tisto, kar je bilo, ni tolažbe.

Sajac : Iz tistega, kar je bilo, se poraja tisto, kar bo. Tolažba je pa, da bomo boljši, ko bomo močnejši. Ali čemu je treba tega razglabljanja? Ždi se mi, da te utruja razgovor. Kaj si bolehen?

Vrankovic : Ne, ne, nič mi ni.

Mara : (Vstopi) Gospod svetnik, zopet je predstojnik tukaj.

Sahac : Haha, lupus in fabula.

Vrankovič : Lajben? Kaj pa hoče?

Sajac : Ali ima morda še kakšno hčer?

Mara : Ali naj mudprem?

Vrankovič : (Kakor da se je zbudil) Da -- da -- vseeno; naj le vstopi.

Sajac : Zapustim te. Saj sem itak že hotel oditi, pa sem se pre dolgo zamudil. Zbogom, Vrankovič, pa pazi na zdravje! (Odhaja; Vrankovič ga spremlja do vrat.)

Lajben : (Vstopi) Dober dan, gospod svetnik! (Sajac in Lajben se drug drugemu ceremonialno poklonita. Sajac odide.) Brez ceremonij, gospod Vrankovič! (Vrankovič ponudi stol, oba sedeta). Zadnjič sva se razšla brez ljubeznivosti. Ker se v uradu nisva videla od tistega časa, prihajam k vam, ker bi vam rad povedal, da znam pozabiti. Prosim -- dovolite, da nadaljujem -- . Ljudje me ne poznajo, pa me zato večinoma krivo sodijo. Včasih me je to bolelo. Saj so navadno naša čustva močnejša od razuma. Sčasoma sem se naučil, gledati ljudem v dušo. Danes vem, da niso krivi, če so taki, kakr šni so. Večina ni nič drugega nego snov, ki jo močni in veliki lahko porabijo za cilje. Če misli množica, da hoče sama, kar dela, ali pa če gre nevoljno v obliko, v katero jo spravljate, je vse eno. Glavno je, da jo človek zna porabiti. Tudi tista vprašanja, ali so cilji dobri, plemeniti

in kaj vem kaj še, ne pomenijo ničesar. Vpraša se samo, ali so cilji. In jaz imam cilj. Tudi moč imam. Zato rabim materijo, pa jo smatram za materijo, pa za nič drugega. Ha! Kdor misli, da je opešala moja moč, se moti. Zbežal bi, ustrelil bi se, ako bi opazil, da se plašim zaprek. Pa se jih ne plašim. Čim več jih je, tem večja je moja moč. Prosim - le še trenutek! Tudi vi ste mislili, da ble^{di} moja zvezda! Včasih se poloti množice čudna manija. Pri nas je sedaj tako. Ali pravim vam: blaznost, ki se rodi iz kakršnekoli mrzlice, nima nikoli tiste moči kakor zreli sadovi mirnega, treznega razuma. Nalezla se vas je tista bolezen trenutka in v patološki uri ste nastopili proti meni. V tistem trenutku sem videl samo učinek, pa sem se razjezil. Toda vidite: pozneje sem analiziral v duhu vso reč, spoznal sem vzroke in nagibe in pojml sem vse. Danes pa prihajam, da vam rečem: pozabiva, kar je bilo takrat!

Vrankovic : Gospod predstojnik, rad bi razumel prav. Ali naj pozabiva vse?

Lajben : Brez ovinkov. Moji cilji so trdni. Na to morate misliti. Ostanite mi zvesti, pa se spomnite, da nisem bil nikdar nehvaležen tistim, ki so mi bili vdani.

Vrankovič : (Vstane, gre k pisalni mizi in vzame, ker je prej napisal. Potem gre nazaj.) Pravite, da poznate ljudi. Pa se vendar motite. Vzemite moj odgovor! (Izroči mu spis.)

Lajben : (Ga pogleda.) Kaj je to? (Cita). Vaša resignacija? Gospod Vrankovič, zdi se mi, da vas zapušča razsodnost. Vzemite to pa razmislite stvar! Tako vam ni treba končati svoje poti.

Vrankovic : Ničesar mi ni treba razmišljati. Vidite, da sem popolnoma miren. Verjemite torej, da vem, kaj delam!

Lajben : (Upira oči vanj, nekaj časa molči. Potem) Pa vam povem še to: od vas mi ne preti nobena nevarnost. Vaša ločitev me ne strmoglavi. (S poudarkom). In nihče me ne strmoglavi.

Mesil bom snov kakor doslej... Ali razlikovati moram prijatelje in sovražnike.

Vrankovič : Kakor vam je drago, gospod predstojnik. Moji računi so sklenjeni. Od te ure nisem več vaš uradnik in ne bojim se vašega sovraštva.

Lajben : Moja moč doseže tudi ljudi, ki ne sede v mojih uradih. Preudarite! Se vam povrnem lahko vaš spis in oprostim vse --

Vrankovič : Oprostite? Ne vem, kaj bi mi mogli oprostiti? Prosim, blagovolite mi verjeti, da je moj sklep trden in da pričakujem mirno vse, karkoli pride.

Lajben : Torej -- dobro! Midva sva končala. Kar imam še govoriti, se tiče drugih.

Kato : (Vstopi s Slavko) Pardon... Mare ni zunaj, pa nisem vedel..

Lajben : Srečno naključje, gospod Vrankovič. Ravnokar sem hotel vprašati vašega gospoda očeta, kdaj bi vas lahko posetil.

Kato : Mene? (Slavka pristopi k Vrankoviču).

Lajben : Da. Govoriti moram z vami.

Slavka : (Vrankoviču plašno) Kaj pa je?

Vrankovič : Nič, nič.

Kato : Z menoj! -- Oprostite! Nevljudno je moje vedenje, ali končno -- naravno je, da se čudim.

Lajben : (Smehljaje) Opisali so me pač tako, da vidite v meni pošast.

Kato : Nasprotnika sva, gospod predstojnik.

Vrankovič : Ako hočeš govoriti z gospodom Lajbenom, ostaneta lahko tukaj. Slavka gre ta čas z menoj. Kajne?

Slavka : Seveda.

Lajben : Ako mi hoče gospod Vrankovič posvetiti nekaj trenutkov --

Kato : Nejasno mi je sicer. Toda -- bodi jasno! (Pokloni. Vrankovič in Slavka odideta na levo. Kato ponudi Lajbenu stol. Oba sedeta.) Sedaj poslušam, gospod predstojnik.

Lajben : Predvsem: jezik je pomanjkljivo sredstvo. Mnogo več je ne sporazumljenja nego razumevanja. Zato vas prosim, da me blagovolite mirno poslušati in da se ne razburite, ako me ne razumete takoj prav.

Kato : Govorite, gospod predstojnik! Navadno pojmujem hitro. To da prosim, le govorite! Ako bo potrebno, si ohladim kri, da se mi ne približa niti senca vznemirjenja. - Poslušam.

Lajben : Pripravljate se za politično življenje, gospod Vrankovič?

Kato : To je splošno znano.

Lajben : Proučevali ste razmere po deželi.

Kato : Kolikor mi je bilo pač mogoče.

Lajben : Vaše študije so nepopolne.

Kato : Čas je pač neprizanesljiv.

Lajben : Res je. Ali pozabili ste na nekaj, kar je važno.

Kato : Hvaležen sem vam, ako spravite mojo pozornost v pravi tir.

Lajben : Pri nas vas ni bilo!

Kato : Pri - vas - ?

Lajben : Pri nas. To bi bilo važno. Pri nas bi dobili jasno sliko. Pri nas se zbirajo vendar vse niti. Pri nas je tako rekoč zrcalo, v katerem se lahko vidijo razmere vse dežele.

Kato : Ne zamerite, zdi se mi, da vaše zrcalo ni normalno.

Lajben : To se često zdi ljudem, ki nikoli ne pridejo v našo bližino, in sicer ne pridejo zaradi predsodkov. Tudi vi nam ne zaprete. V mladosti smo bili vsi taki. In nekaj koristnega je v tem. Vaša kritičnost, vaši Argusovi pogledi, da, vaše sumničenje nas neprenehoma spominja, da morajo biti računi o našem delu vsak čas v redu. Tudi mi smo ljudje in naši dobri volji je vaša nezaupljivost izvrstna podpora.

Kato : Ako razumem prav, nam očitata, da je naše delo neopravičeno... -

Lajben : Tega nisem dejal. Pravim pa, da bi našli za svoje delo pri nas boljše podlago. Vi poznate razmere samo z ene strani. Pritožbe slišite, ali njih pravih virov ne poznate. Kažejo se vam slike, na katerih ni vseh barv. Ali mislite, da so vedno čisti nagibi ljudi, ki nas zmerjajo in preklinjajo? Ali morete videti vse, kar se skriva za navidezno resnico?

Kato : Očitajte nam torej tudi površnost.

Lajben : Prosim, ničesar vam ne očitam. Samo tolmačim. Kdo bi smel zahtevati, da poznate vso resnico, ko nimate vseh sredstev na razpolago, da jo raziščete?

Kato : Velike resnice so kakor gorski potoki; ako so oči zdrave, vidijo do dna.

Lajben : Velike resnice so sestavljene iz neštevilnih majhnih resnic. Te so pa večinoma pod ključem. In največ ključev imamo vendar mi.

Kato : Hm -- ako bi bilo tako, tedaj bi moral pravzaprav vstopiti k vam, da bi lahko rabil vaše ključe.

Lajben : Povedali ste resnico; kdor se hoče pripraviti za javno delovanje, bi moral najprej vstopiti v javno službo. To je šola spoznanja.

Kato : Dosledno: napaka je, da nisem vaš uradnik.

Lajben : Ni važno, kako krstite nedostatek. Koristilo bi vam pa gotovo. Storite to! Vabim vas jaz. Saj ni treba, da ostanete pri nas do smrti. Seveda, svoje zadnje cilje iščete na drugem polju; notranji nagon vas vodi v bujno življenje ljudstva, v zakonodajno zbornico, na javne tribune. Vse to vam je še odprto. Ali poklic vam bo neskončno olajšan, ako naberete pri nas izkušenj.

Kato : Salite se, gospod predstojnik!

Lajben : Ker me ne poznate, mislite tako. Ali moje vabilo je resno. Nenavadno ste izobraženi in nadarjeni. Rad bi vam dal pri

ložnost, da rabite svoje zmožnosti. Ker ne gre za navadno uradniško kariero, tudi ni treba, da začnete na najnižji stopnji in da plezate počasi po birokratskih stopnicah na vzgor. Postavimo vas na mesto, kjer se vam odpre široko obzercje.

Kato : In kjer dobim verige na roke in noge. Povsem na kratko, gospod predstojnik: minili so časi, ko ste lahko kupovali ljudi. V dobi značajnosti nima sinekure cene. Poslušal sem vas tako, kakor sem vam obljubil. Pa ni treba več be sed. Vaša mera je polna; narod, ki ste ga tlačili in slepili do današnjega dne, vas je spoznal. Konec je. Izrekli smo obsodbo nad vami in nad vašo družbo. Izvršili jo bomo. To je moj odgovor in zadovoljni bodite, da vas ne kaznujem še posebej za nesramno žaljenje, ki ga obsega vaš lisjaški predlog.

Lajben : (Vstane) Obsodbo nad menoj? Otroci, otroci! Ali poznate mojo moč? Vi mislite, da me premagujete, število mojih pri stašev se pa množi še v tej navidezno nevarni dobi. Iz vaših lastnih vrst prihajajo novi bojovníki v moj tabor.

Kato : Kdor je tako kratkoviden, bodi vaš! Ako najdete še deset, dvajset, sto neznačajnejšev, poberite jih, pa slepite sami sebe in prihranite bogovom delo! Svoji usodi ne uidete! V globočinah se drami nekaj, kar ni naprodaj! Ali poznate ljudstvo?

Lajben : Vaše ljudstvo! Ha! Zanašajte se na čredo ovac, hodite poč po morju, zidajte svoje gradove na peščena tla! Smejal se vam bom, kadar vas bo kamenjalo to vaše ljudstvo, in smejem se vam že danes.

Kato : Mi se ne smejemo, ampak zasukali smo rokave, pa bomo delali, z mečem ali z gnojnimi vilami. Kakor bo treba.

Lajben : Vaša iskrenost zasluži nagrado. Kažete mi skladišče svojega orožja. Dovelim vam, da pogledate tudi vi v moj arzenal!

Kato : Ni treba. Poznali bomo vaše meče, kadar si bomo na bojišču gledali v oči.

Lajben : Toda v moji orožarnici najdete kopja, ki jih lahko porabite sami.

Kato : Ali mislite, da pridete v konjskem trebuhu v Ilion?

Lajben : Izvolite me poslušati. Samo trenutek, potem ukrenite, kakor hočete! Zivahno se zanimate za tako zvano kamenodolsko afero.

Kato : Dobro organizirano vohunstvo imate!...

Lajben : K ondotnim kmetom zahajate, oni hodijo k vam.

Kato : O belem dnevu. Ne skrivamo se.

Lajben : Razviti hočete zaradi tiste reči veliko agitacijo po časopisju in javnih shodih.

Kato : To je moja pravica in ljudska potreba.

Lajben : Vem, vem, kako pojnujete stvar. Grozno hudodelstvo iščete v njej in po vseh kotih iščete obteževalnih dokazov. Povem vam, da je bila prodaja kamenodolskega gozda potrebna prav v interesu dežele. Toda to le mimogrede. V vaših očeh je bilo zločinstvo. In ker vendar nimate vseh podatkov in se opirate še močno na nezanesljive indicije, vam hočem pomagati.

Kato : Torej pravi Danajec.

Lajben : Kakor vam drago. (Vzame iz žepa spise). V teh papirjih najdete vsekakor posameznosti, ki vam še niso znane. Pokazati vam hočem samo, da se vas ne bojim. Te spise lahko perabite za študij. Tež-v vam ne bodo delali, saj poznate menda pisavo? (Pokaže mu spis.)

Kato : (Pogleda kakor nehote. Naonkrat pograbi spis in se zagleda vanj s srepim pogledom) To - to - -

Lajben : - je spisal vaš oče, gospod Vrankovič.

Kato : Zaboga, kako som nespameten! Bil je v vašem uradu - prepri

sal je, kar ste mu dali -

Lajben : Majhna pomota. Prepisal je, kar je sestavil sam. Stvar je bila pač - delikatna, pa se je zato izvršilo vse v naj-ožjem krogu. Ali - nikar se ne čudite tako! Vaš oče je natančneje poznal tedanje potrebe, nego jih morete razumeti danes vi. Kakor jaz, je vedel tudi on, da moramo prodati tisti gozd, da koristimo deželi. Zato je s hvale vredno v^{red}no v^{red}nemo, pospeševal rešitev vprašanja, ki mu ga je nala^{ga} gala služba.

Kato : Ne! Ne! Neresnico govorite! Take brezdušnosti ni mogel podpisati moj oče. Kaj hočete s to satansko hudobijo?

Lajben : Vaši izrazi so krepki. Toda s satanom res nisem v scrodu. Nasprotno, prav dobra duša sem. Pa... pustiva igro! Clara pacta, gospod Frankovič! Tako ali tako! Kamnedolsko stvar imenujete hudodelstvo. Ako imate prav, tedaj je vaš oče - hudodelec.

Kato : Gosp - !

Lajben : Prosim, dokazi se tukaj. Zatožite nas, pa morate zatožiti tudi svojega očeta. Ali lahko ga rešite. Kako, to pač lahko uganete.

Kato : (Se obrne od Lajbena. Vidi se, da hoče siloma premagati svojo bol in potlačiti notranji viahr. Potem se naglo obrne) Gospod predstojnik! -

Lajben : Izvolite?

Kato : Surova je vaša duša.

Lajben : Prosim, govoriva o stvari!

Kato : Tudi te cene vam ne plačam. Napačno ste špekulirali. Odidite!

Lajben : Preudarite, gosp -

Kato : Odidite! Ta hip!

Lajben : Torej boj na življenje in smrt. (pokloni se formalno in

Kato : (Stoji nekaj časa nepremično kakor soha. Potem pograbi spise, ki jih je pustil Lajben na mizi, in jih odnese na pisalno mizo, odide hitro na levo in kliče) Oče! Oče!
(Vrankovič in Slavka vstopita).

Vrankovič : Kato - !

Kato : Prosim te, Slavka, ostani še trenutek tam!

Vrankovič : Pusti jo, pusti tukaj!

Kato : Ali -

Vrankovič : Zakaj naj bi bile zanjo tajnosti med nama?

Kato : Ali jaz nisem kriv.

Vrankovič : Ne, ne. Naj pride karkoli.

Kato : Ali morete uganiti, kaj mi je rekel Lajben?

Vrankovič : Približno pač.

Kato : Oče!... Ali more biti resnično? (Pohiti po spise). Ali si izdelal in pisal ti to?

Vrankovič : Sem, Kato, sem!

Kato : In - in - vedel si, kaj pomeni to? - Vsaj tega -

Vrankovič : Vedel sem, Kato, vedel. Toda poslušaj me!

Kato : Ne, ne. Kako je to mogoče? Kako je - ?

Vrankovič : Samo nekoliko besed poslušaj!

Kato : To je grozno. Kaj naj poslušam, zaboga, kaj naj še poslušam, ako si storil to in vedel, da je to zločin nad narodom?

Slavka : Kato, umiri se vendar pa se spomni, da imaš očeta pred seboj.

Kato : Očeta! Svojega očeta!

Vrankovič : Kato, ti ne veš, kako je bilo takrat. Jaz nisem bil svoboden.

Kato : Toliko moči nima nobeno gospostvo, da bi moglo prisiliti v tak greh človeka, ki noče grešiti. Saj je nerazumljivo!

Ali veš, koliko nesreče je spravila tista sleparska prodaja nad ljudi? Ali veš, koliko bede je povzročila med siromaki?

Vrankovič : Vse vem, Kato. Vem pa tudi, koliko nepopisnih bolečin je prizadela meni. Vem, da sem moral ravnati tako, da sem se bal zblaznenja, ker nisem našel rešitve.

Kato : Zakaj si storil to? Zakaj si storil?!

Vrankovič : Kako bi ti povedal vse? Bil je takrat poseben čas, poseben zrak, poseben mraz. Nevidni kremplji so grabili naše duše; vetrovi, ki so pihali nad močvirjem, so nam mehkužili živce in mišice. Zakaj je spomladi drugačno cvetje kakor poleti? Takrat sem spoznal, da je treba pogojev za dobroto ljudstva. V tistem času so bili pa samo pogoji za slabost.

Kato : Oče, oče, vse to ne spravi s sveta resnice, da je zaradi tega težko trpelo sto in sto ljudi in da je bila ogoljufana vsa dežela.

Slavka : Kato, strast te zavaja. Vidiš, oče je preveč plemenit, da bi ti povedal vse. Jaz pa sem razumela tudi tisto, česar mi ni rekel, ko mi je pripovedoval v sosednji sobi tisti dogodek. Službo bi bil izgubil in kdo bi mu dal zalužka? Ali on bi bil pljunil pred svojim predstojnikom na tla pa bi bil šel s palico v svet, ako bi bil sam.

Kato : Strašno! Ali mi hočete vsiliti še to zavest v srce, da je bil v hudodelstvu vir moje izobrazbe in mojega prijetnega življenja?

Slavka : Saj veš, kaj je hotel oče doseči s teboj. Glodala ga je skrb, da bi se tudi tebi utegnila približati izkušnja, ki je ne more premagati človek. Pripraviti ti je hotel tak položaj, da bi se lahko povzdignil nad vsako zapeljivost. Praviš, da je grešil. Ali kar je storil, je bilo iz lju bezni.

Kato : Oče, izbrisati ni mogoče. Ako je res, kar pravi Slavka, -- kako majhna je bila takrat tvoja duša! Zame da si sto ril to? Pa nisi pomislil, kako strašno me udari, ako zvem vse? Zame si storil to? Kaj si storil? Zastrupil si mojo bodočnost!

Vrankvoč : Takrat nisem mislil ničesar. Ali od tistega časa sem trpel več, nego je treba. Ne pravim ti tega, da bi se o-
pravičeval. Samo razložil bi ti rad, pa ne morem.

Slavka : Kato - ne premišljuj! Koliko požrtvovalnega dela je po-
svetil oče tistim, ki so trpeli škodo! Koliko jih je
ljubil! Ali ni vzgojil tebe, da jih rešiš vsakega nasil
stva? Kako velika je bila njegova ljubezen!

Kato : Zaman, vse zaman!

Vrankovič : Ne misli, da opravičujem ali zaljšam svoje dejanje.
Zadovoljen bi bil, da bi ga ti razumel. Tudi to je težko.
Povedati ti nimam ničesar, -- več. Ne oziraj se nan, ne
misli, da sem tvoj oče; stori, kar misliš, da je potrebno.

Kato : V kakšno zagato si me spravil! -- Ali vse je zaman. Nad
vsem je dolžnost.

Vrankovič : Izvrši jo, Kato; poznaš jo gotovo!

Kato : Strašno mi je, da bi bil najrajši pod zemljo. Ali prise-
gel sem, da ne odstopim od svoje poti ne za korak.

Vrankovič : Ne odstopaj! Izvedi svojo nalogo! Ukreni, kar moraš!

Kato : Oče, srce mi bo krvavela. Ali povedati moram ljudstvu, kdo
je pomagal, da je zabredlo v bedo.

Vrankovic : Veruj sam sebi, jaz ti ne zamerim. Odkritosrčno ti
pravim: ne zamerim ti.

Kato : Prisegel sem. Strašno je, da moram -- a rešitve ni. Oče,
na shodu jutri moram povedati, kar vem.

Slavka : Pomisli, Kato, kaj govoriš?!

Kato : Neznačajnost nas je ubijala. Drugače mora biti odslej.
Oče -- tako mora biti. Jutri bom govoril na shodu.

Slavka : Kato! Tega ne storiš!

Kato : Slavka, v to se ne vtikaj! Ako bi moral pričati sam proti sebi, bi pričal.

Slavka : Tvoj oče je!

Kato : Nad očetom je narod in dežela. Samo smrt bi mi mogla zamašiti usta.

Slavka : Ti sanjaš! Ali se ti meša? - Ne, Kato, tega ne storiš. Nikoli!

Kato : Pravičnost mora zmagati, pa če se zruši nebo nad menoj!

Slavka : Kato!

TRETJE DEJANJE

Gostilniška soba. Na desni vhod. Zadaj v sredi široka vrata v dvo_ranc; v ozadju dverane je nizek oder in na njem miza, na mizi steklenica z vodo in zvonček.

V sobi na levi široko okno, v kotu omara za posodo. Pogrnjene mize in stoli.

Vrankovič : Od kod naenkrat taka dobrota?

Slavka : Ne vem, očka, ne vem. Včeraj so bili še taki kakor sedniki v podzemlju; mislila sem, da me požro. Potem so mi začeli namigovati, naj izpreobrnem Katona, pa mi bodo odpuščeni vsi grehi. A ko sem se jim nasmejala, so mi žugali z ječo, kjer je stek in škripanje z zobmi...

Vrankovič : Pa - snoči je bila vendar zopet demonstracija?

Slavka : Seveda. Pa vendar se jim je danes kar cedila milost iz ust. Samo blage nauke so mi ponujali, kakor da bi jih bila naročila. "To ni nič za mlado dekle... dober glas..." - no, meni je bilo vseeno...

Vrankovič : Ze piha drug veter.

Slavka : Zdelo se je tudi meni. Seveda - vsega ne razumem.

Vrankovič : Slutijo - ali pa že vedo, da pride drug čas, pa se hočeje prikupiti.

Slavka : Tako bo, tako. Toda pojdite zdaj, očka! Pojdite brez skrbi!

Vrankovič : Saj sem brez skrbi.

Slavka : Kako neumna sem bila včeraj! Poklekniti bi morala pred Katonom in ga prositi, naj mi odpusti.

Vrankovič : Slavka, Slavka - zakaj?

Slavka : Kako sem izgubila vero v njegovo plemenitost in neskončno ljubezen?! Bolje bi ga morala poznati, nego se pozna sam. Takoj bi bila morala vedeti, da ne stori tega... On - da bi zalučal kamen na svojega očeta?

Vrankovič : Tako ne smete govoriti; v tem je že očitiranje. Vi mislite

le na razmerje med očetom in sinom. To pa izgine popolnoma, ko gre za višja vprašanja.

Slavka : Pa on je vendar vaš sin in tega ne more pozabiti.

Vrankovič : On mora pač vedeti, kaj je potrebno za njegove cilje, ki so gotovo svetli. Kaj pomeni usoda posameznika, ko je treba razbiti verige tisočernih! Le pustite, naj sam odloči! Karkoli ukrene, bo prav. Vidite, moja tolažba je, da sem vendar storil, kar sem mogel, za svoj narod; zakaj njega sem vzgojil za tisto nalogo, ki sem jo sam imel za najvišjo. Ako mora, izvršujoč to nalogo, najprej zadeti mene, je pač zakon tak. Saj je gotovo tudi njemu težko, Slavka, ne delajte mu njegove bodočnosti še težje!

Slavka : Nič se ne bojte, gospod Vrankovič! Prepričana sem, da pojde vse gladko. Danes že sam ne misli tako kakor včeraj, v tistem prvem trenutku, ko pač ni mogel spraviti svojih misli v red.

Vrankovič : Mogoče, mogoče. Toda nikar ne silite vanj, prosim vas, Slavka, ne mučite ga!

Slavka : Oh, očka, saj je moj ženin. Saj me ljubi. In ve, kako rada vas imam, in meni ne prizadene tega. Le popolnoma mirni bodite in zaupajte mi! Pa pojdite sedaj! Ako hočete počekati name, pridem pozneje po vas v posebno sobo. Ali najbolje bi bilo, da greste domov.

Vrankovič : Ne, ne; rajši počakam. Grem, kajti ako pride, pa bi me našel tukaj, bi lahko mislil, da hočem vplivati nanj. -- Pa nočem, resnično nočem.

Slavka : Terej zbogom, očka!

Vrankovič : Zbogom, gospodična Slavka. Na svidenje! (Stisne ji roko in hoče oditi. Potem še postane.) Nič ne silite, Slavka! Meni na ljubo! (Odhaja.)

Slavka : (Gleda za njim.) Očka!

Vrankovič : (Se ustavi) Kaj pa je, Slavka?

Slavka : (Pehiti k njemu, ga primo za obe roki.) Očka!... (Hitro mu poljubi roki.)

Vrankovič : No, no, Slavka, kako ste razburjeni! Umirite se vendar!

Slavka : (Se premaga.) Saj je dobro. Vse bo dobro. Le pojdite sedaj!

Vrankovič : (Jo gleda.) Ali ne bi bilo bolje, da bi šli kar z menoj?

Slavka : Ne, ne. Nič se ne bojte zame in tudi za Katona ne. Zbogom, očka, zbogom! (Odvede ga do vrat, tam mu še enkrat stisne roko. On odide. Slavka stoji nekaj časa pri vratih, potem se vrne v sobo. Zelo je razburjena. Obe roki pritiska na prsi. Potem sede in podpre glavo.)

Irma : (Vstopi. Najprej ostane pri vratih, se ozre po sobi in gleda Slavko, ki je ne opazi; zakliče polglasno) Slavka!

Slavka : (Pogleda in se čudi ter vstane.) Irma? Kaj delaš ti tukaj?

Irma : Tebe iščem, Slavka. Ali si sama?

Slavka : Mene iščeš? Kaj se je pa zgodilo?

Irma : Govoriti moram s teboj. Morda sem blazna. Ali ne ustraši se me; nič žalega ti ne storim.

Slavka : Kakšne so tvoje besede! -- Ali sem ti kaj storila?

Irma : Slavka! Oh, saj ne vem, kaj pravim. Bojim se, da me zapusti pamet, kajti strašno mi je. Prišla si, da vidiš Katonov triumf, kajne?

Slavka : Triumf --

Irma : Da, da, njegovo zmago nad mojim očetom. Za božjo voljo, kaj je z menoj? Moj oče je poražen, ubit, a v meni se ne gane sočutje. Kakor da čitam suhoparno povest o silnem boju, v katerem je poginil tujec, izmišljen junak povesti, ki ga nikoli ni bilo na svetu --

Slavka : Kato zmaguje. -- Da -- nad krivičnostjo in nad hudodelstvom; ne nad osebami -- ne, ne. Zal mu je v srcu, da ne more kaznovati samih dejanj. Gotovo! Ljudje še ne poznajo Katona, kakor ga poznam jaz, edina jaz.

Irma : Kdo bi poznal ljudi? Saj še sami sebe ne poznamo.

Slavka : Katena poznam bolje nego sebe in bolje, nego se pozna sam.

Irma : Ali poznaš tudi mene, Slavka?... To so same prazne domišljije. Nihče ne ve, kakšne strasti se skrivajo v kotih njegovega srca in kaj naredi iz njega, ako se zbude. Kdo je mislil kaj drugega, kakor da sem površna, malo ošabna, plitva igračka, ki pleše po površju življenja? Strašno... Pa ste se motili vsi, kakor sem se motila sama. Nepričakovano, kakor so se nekdanj godili čudeži, je planila v moji duši strast, silna strast, ki je uničila nekdanjo Irmo -

Slavka : Kakšna strast, Irma?... Ljubezen?

Irma : Ljubezen! Tista brezobzirna ljubezen, ki za hteva brez zmernosti in brez pomisleka. Strašna ljubezen, Slavka, in krasna v svoji strasti!

Slavka : Vse se mi vrti v glavi - Irma! Ničesar ne morem ugibati. Nimam prostih misli. Sama trpim...

Irma : Trpiš, prijateljica? Ah, moja ljubezen ne more gledati tujega trpljenja. Ti trpiš? Ali ti je nezvest, Kato?

Slavka : Kaj misliš?... Saj sem rekla, da ga ne poznaš. Ker vas je, še nihče ni pogledal v globočino njegove duše. Nihče ne ve, kako čista in bogata je njegova ljubezen. Tako kristalno čista! Se sam ne ve, da je njegova ljubezen tisti neizčrpní studenec, ki zajema iz njega vse svojo plemenitost in požrtvevalnost.

Irma : Kakšna ljubezen je to? Ljubiti tisoč ali deset tisoč ljudi - - - ali praviš temu ljubezen? Moja ljubezen zahteva vse, vse zase, ne ostankov, ne deleža. Vse njej, nikomur drugemu!

Slavka : Ali, Irma - - tudi v moji glavi se vrti toliko misli - bolečih misli... zakaj -

Irma : Moja ljubezen hoče imeti celo ljubezen ljubljenega moža. Z nikomer je ne more deliti. Tudi s teboj ne...

Slavka : Z menoj?...

Irma : Da, da, tudi s teboj - ! Kaj ne razumeš, da ljubim Katona?

Slavka : Ti - - Katona - - - ?

Irma : Jaz, Slavka, jaz! Oh, ti ne razumeš tega.

Slavka : Ali Kato - -

Irma : Kato me odbija. Ponižal me je z besedami me je obsul kakor z udarci. Pahnil me je od sebe. Pa sem zbežala in v togoti, v ponižanju sem se zaročila s Simoničem, ki ga preziram. Saj bi se bila zaročila s ciganom, ako bi bil prišel po mene. Ali danes se mi gnusi. Ako bi se mi sedaj pokazal, bi pljunila -

Slavka : Toda, ako te Kato ne ljubi...

Irma : Ker si ti med nama...

Slavka : Med vama jaz? Med vama? Saj je ravno narobe. Saj je tako, da stopaš ti med naju - - nenadoma - s hipno zbudjeno sebičnostjo.

Irma : Z odkritosrčnostjo. Ljubezen je sebičnost, poželenje. Slavka, tega ni v tebi. Nesebičnost je bila vedno duša tvojega značaja. V njem ni skritih gub, da bi hipoma skočila živa strast iz njih. Kaj bi bilo tebi, če bi se odrekla? Tiha, nežna bol bi osrečila blago srce. -

Slavka : Blezna si, Irma! Tvoja strast je divja. Kaj naj počne Kato z njo? On, ki potrebuje ljubezni, ki ga miluje in mu sladi življenje večnega truda in dela.

Irma : Ni res. Strasti mu je treba, da zažiga vnovič in vnovič plamen v njegovi duši in dviga in biča njegovo moč, da lahko dela čudeže, da lahko brezobzirno zasleduje svojo pot od zmage do zmage. Opojnosti mu je treba, da lahko prezira človeške slabosti, ki mu prihajajo pred oči in bi oslabile njegovo junaško voljo. Silnega, strastnega užitka mu je treba, da tem laže samotari med ljudmi in se povzpne

nad nje, triumfator, Cezar, bog!

Slavka : Pojdi, Irma, pojdi! Ti si grozna. Bolna si. Tvoja strast je bolezen; mrzlica ti postavlja slike pred oči, ki jih ni. To ni Katonova naloga. Jaz, jaz poznam njegov cilj. Ti nimaš opraviti pri njem. Jaz imam njegovo ljubezen. On je moj in, dokler on ne pokliče druge, ga ne pustim.

Irma : Kaj si storila zanj? Kaj si storila za svojo ljubezen? Jaz sem se ponižala. Svojega očeta zapuščam in zatajujem; pred vsem svetom stopam na sramotni oder. Ti ne žrtvuješ ničesar. Moja sebičnost si je kupila pravico za drago ceno.

Slavka : Vprašaj ga, koga ljubi! Saj ne veš, kako ga žališ, ko tako slabo ceniš njegovo ljubezen.

Irma : Toda ljubezen nima vrednosti. Take ljubezni je poln ves svet. V vsaki beraški kočì jo lahko najdeš. Jaz vlijem njemu, junaku, ognja v žile.

Slavka : Kaj veš, kaj mu podarim jaz in česa ga obvarujem! Nesrečna si, ali jaz nisem kriva. Pojdi, Irma, ljudje pridejo - -

Irma : Ljudje mi niso nič mar -

Slavka : Pojdi, Irma! Njega čaka delo in glava mu mora biti jasna. Pojdi! Tudi jaz imam dela, ki ga ne moreš niti slutiti. Pojdi! Ako - -

Irma : - Ako - - -

Slavka : - Ako - - se mi ne posreči delo, tedaj je prost, prost kakor ptič pod nebom. Morda te potrebuje tedaj -

Irma : Tedaj se ga odrečeš?

Slavka : Tedaj me ne bo več na njegovi poti.

Irma : Ali se pelješ tudi ti v Ameriko?

Slavka : Neumnost - - Kaj te skrbi, kaj bo tedaj z menoj? Da se le - umaknem - - -

Irma : Mar se - ubiješ - ?

Slavka : Ne vprašuj! Zaponni si, da imam tudi jaz - voljo! -

Irma : Kakšno delo je to?

Slavka : Pojdi! V dveh urah he moj za vse čase ali pa svoboden kakor ptič.

Irma : V dveh urah?

Slavka : Najpezneje. Pojdi sedaj!

Irma : Ne poznam tvojega dela, ali ne posreči se ti, ker se ti ne sme. Zoogom, Slavka! (Hitro se obrne in odide. V tem vstopi Sajac. Pogleda jo, ona ne pazi na to.)

Sajac : (Gleda za njo nekaj časa. Potem) Kaj pa hoče ta?

Slavka : Ne vem, oče, ne vem.

Sajac : Slavka! Kaj pa hočeš tukaj? Kaj nameravaš?

Slavka : Nič, oče, nič posebnega.

Sajac : Ne muči me, Slavka. Torej povej mi, kaj hočeš? Ali pa še rajši, pojdi z menoj od tod!

Slavka : (Vstane) Ne, ne, oče, le pusti me tukaj! Kaj si pa vznemi rjen?

Sajac : Vem, kaj se je zgodilo, Slavka! Vrankovič mi je povedal vse!

Slavka : (Se nasmehlja) Tedaj pač lahko uganeš, kaj hočem.

Sajac : Da, da. Ali muči me to. Snoči si prišla domov, da te še nikoli nisem videl tako. Danes si ves razmišljena, hodiš okrog, ne vem kje, ne vidiš in ne slišiš - - Od svojega rojstva vedno vesela, si kar naenkrat pogreznjena v skrb in zaskeli me srce, kadar te pogledam.

Slavka : Zakaj, zakaj pa, oče? Saj je to vendar naravno, kar je tebi nenavadno. Tvoja vesela Slavka vendar ni otrok, ki se smeje venomer iz neumnosti. Kadar je čas resnobe, ne more biti drugačna nego resna.

Sajac : Da, da - ali bojim se. Nejasen strah me obhaja. No, tvoja

resnost ima tako nekaj posebnega --

Slavka : Ne, ne, oče. Samo resnična resnoba je. To je vse.

Sajac : Ali kaj hočeš storiti?

Slavka : Katonu hočem preprečiti, da ne stori podlosti. To je vse. Kdo naj bi izvršil to nalogo? Vrankovič neče in ne more. Kdo ima toliko pravice kakor jaz? Koga naj tako razume kakor mene, ako mu povem, da je brezsrčnost podla?

Sajac : Res je, res, Slavka. Saj tuđi ne morem verjeti, da bi res tako pogrđil svojega očeta. Ne, ne. Ako bi storil to -- mene je tako rekoč začaral, ali če bi storil to -- pri moji duši, razbojnik nisem, ampak ubil bi ga lahko!

Slavka : Saj ne more biti tak. Zato sem tukaj, oče. Mene mora po slušati in razumeti.

Sajac : In vendar se bojim.

Slavka : Česa bi se bal?

Sajac : Ako mu ne moreš zabraniti?

Slavka : O, zabranim mu! Ne boj se, oče!

Sajac : Tvoje oči se svetijo tako čudno.

Slavka : Zdi se ti, oče, ker si sam razburjen. Jaz sem pa prepričana, da dosežem uspeh. (Z desne se čujejo koraki).

Sajac : Pojdiva od tod, Slavka! Ljudje prihajajo. Saj se lahko vrneš, kadar bo on tukaj.

Slavka : Pojdiva! Ali svoje nalogo bom izvršila. (Odhajata v dverano)

Sajac : Ne branim ti. Ali ne čakaj tukaj, da se ti ne vznemirijo žiyeci še bolj. (Odideta. V dverani se polagoma zbirajo ljudje.)

Pravica : (Je vstopil z desne z Bandžijo) Shod bo imeniten. Ljudstva bo toliko, da se bo kar trlo.

Bandžija : Zdi se mi. Po vsem mestu govore o shodu. Da bi le imel kato dober dan!

Pravica : Nič me ne skrbi. Danes bo dobro govoril. Uspeh bo, kakr
šnega še ni bilo. Že vidim, kako zazijajo ljudje, kako
strmé, kako se spogledujejo, kako ne razumejo, a polagoma
začno umevati, naenkrat jim je vse jasno, vse -; presene
čenje, senzacija - že slišim gromovito pleskanje - zmaga,
velikanska zmaga!

Bandžija : To je fantazija. Da bi le res bilo tako!

Pravica : Tako bo, to pravim jaz, ki poznam vaše ljudstvo. To je
kakor v gledališču. Pa - ljudstvo! Ali Kato! To je mož!
Zdi se mi, da se uresničuje moje sanje. Kato, to je človek
iz snovi, iz katere mesi zgodovina svoje heroje, svoje
diktatorje in imperatorje. To je mož mojega srca.

Bandžija : Aj, to je zanesenost. Tudi jaz pričakujem veliko od
Katona. A imperator, diktator? To so pene.

Pravica : Je že prav. Nocoj se prepričajo tudi drugi lahko, da je
tako, kakor pravim jaz. Seveda, največ jih ne bo razumelo,
ljudstvo je vedno neumna čreda. Vprašanje je samo, kdo
je pastir.

Bandžija : Le fantaziraj, le! V svojem domišljjevanju, da poznaš
ljudstvo, boš prej ali slej grozovito razočaran. Prija-
telj, tiste črede, ki jo tako suvereno zaničuješ, ni.
Tisti, ki jih imenuješ pastirje, tudi niso iz drugačnega
testa. Množica lahko otrpne, lahko se moti, tisoč napak
ima lahko. Zgodi se, da križa tistega, ki jo odrešuje!
Ali kdor misli, da mora biti tako in da bo vedno tako, je
ne pozna. Ne diktatorjev, ampak učiteljev je treba; in če
bu izprebičala njih tisoč do smrti, zmagali bodo vendar
njeni učitelji, kar pomeni ravno toliko k kor učenci. In
In nič drugega ne pričakujem od Katona. Ako bi hotel biti
Cezar, bi tudi njemu brez bolečin privoščil Bruta.

Pravica : In tvoja občudovanja vredna množica bi zadavila Bruta,
ali pa bi mu posadila krono na glavo. - Eh, kaj! Nove hiše
ne zida nikdo, dekler ni stara demolirana. Uničevanje nas

veže: kar se naj zgodi pozneje, se že zgodi! -

Kato : (Vstopi z desne) Dober večer! Kako je?

Pravica : Le poglej, kako se zbirajo ljudje. Pravim ti, da ne bo dovolj prostora.

Kato : (Pogleda v dverano, kjer se je zbralo že mnoge ljudi, ki stojijo deloma posamezno, deloma v skupinah.) - (Zapre vrata). Časa imamo še dosti.

Pravica : Dosti, dosti... Pomisli, Bandžija vprašuje, ali si pač prav razpoložen. Kakor da bi ti -

Kato : Razpoložen! Ako bi smelo odločevati moje razpoloženje! Najrajši bi bil kjerkoli pri Antipodih ali pa še rajši nekoliko sežnjev pod zemljo.

Bandžija : Kaj govoriš? - Utrujen si, kaj? Morda si slabo spal.

Kato : Slabo spati ni nič posebno hudega. Očesa nisem zatisnil. Ali to se pretrpi. Teže je premagati misli, ki moré in strupé dušo, pa se jih ne moreš otresti. Ne govorimo o tem! To so osebne reči.

Pravica : Čuješ! - Morda te niso premagale tiste misli? Ali se spominjaš, da smo prisegli neprizanesljivost, če bi morali zadeti prav svoje lastne očete?

Kato : Ni treba tvojih opominov. Sam vem vse. Preden bi se izneveril, bi ubil samega sebe. In ne drzni se misliti, da je to prazna beseda!

Pravica : Prijatelj, sentimentalnosti ni v meni. Ako bi bilo to potrebno zate ali za našo stvar, bi ti sam nabil samkres. Ampak o tem ne govorimo, ker je potrebno tvoje življenje, ne pa tvoja smrt.

Bandžija : Kakšne besede pa so to? Ne ene ne razumem.

Pravica : Vsako razumevanje pride o pravem času.

Kato : Da. Sodaj pa ničesar več o tem. Poznam svojo dolžnost in nikomur ni treba, da me spominja nanjo. Nikomur ne!

Bertonj : (Vstopi) Na zdravje, gospoda!

Bandžija : O; Bertonj! Kaj pa je novega?

Bertonj : Novega? Vaši obrazi, ki se pačijo, kakor da prihajate od pogreba. Povejte mi vi, kaj je novega!

Pravica : Ako vemo kaj, prihranimo zase! Novice, ki se povedo, pre den je tisk dokončan, so toliko vredne kakor žganci, ako se začne prezgodaj mešati.

Bertonj : Sveda vi, žurnalisti, mislite, da je samo tisto kaj vredno, kar se čita v vaših časopisih.

Pravica : Kajpada!

Bertonj : Dobro; pa počakajno, da najdemo v kakšnem listu, kar je meni že znano.

Pravica : Tebi je kaj znano? Poročaj, poročaj takoj! Ako je kaj vredno, ti še plačamo poročilo po vrsticah.

Bertonj : Hvala! V stvari je več nego navadna časniška senzacija.

Pravica : Torej brez uvoda! Ne, kakor da hočeš pisati roman. Kaj je?

Bertonj : Lajben se je odpeljal.

Pravica : Kaj se to pravi: se je odpeljal?

Bertonj : Odpeljal se je z reškim vlakom.

Kato : Kam? Kam?

Bertonj : Aj! Moja novica je torej vendar zanimiva. Ako se ogrevajo že taki živi kosi ledu kakor Kato -

Kato : Ne razylučuj besed kakor testo pa ne odskakuj neprenehoma na stran!

Bertonj : Ljudje! Kaj pa je z vami nenkrat? Bodite vendar nekoliko potrpežljivi. - Ako mora imeti vsaka povest konec, mora imeti tudi začetek. In ta je, da se je Lajben dopoldne odpeljal z vlakom na Reko. Ako pogledate vozni red paroplovnih družb, vidite, da odhaja parnik "Triston" ob četrti uri popoldne z Reke -

Kato : - v Ameriko!

Bandžija : V Ameriko?

Pravica : (Istočasno) - Kaj praviš?

Bertonj : V Ameriko. Čisto prav. Ob četrti uri odhaja, sedaj je že štiri ure na morju. Na "Tristonu" je Lajben.

Pravica : Zakaj niso prepredili tega? Kaj naj sedaj storimo?

Bertonj : Nič, prijatelj, nič.

Kato : Ali je sam? Ali z družino?

Bertonj : Sam, sam. Družina je ostala tukaj.

Bandžija : Kaj pa bo zdaj s Simoničovo porčko?

Bertonj : Tega mi niso povedali.

Kato : Kaj nam je to mar? Ali da je Lajben pobegnil... kajti to je beg... -

Bertonj : Seveda je.

Bandžija : To pomeni našo zmago.

Pravica : Na vsej črti.

Bandžija : Z Lajbenom je izginila Lajbenova doba.

Pravica : Za večne čase! In sedaj prihaja naš dan. Kato, sedaj, sedaj se začinja tvoja naloga.

Kato : Moja - naloga - -

Pravica : Človeka je treba v tem trenutku, človeka, ki presega vse druge, sodnika, preroka in stvarnika.

Kato : Sodnika - - !

Pravica : Da, da. Usoda, v kateri je bilo vedno nekaj tajnega, ti daje znamenje. Ali ga ne vidiš? V hipu, ko si pripravljen na veliko delo, ti pripravlja tla za zmago. Ali - ali te obhaja izkušnja? Naj te! Tudi to je znamenje. - Krista je odvedel hudič na gore. Vse velikane so obhajale skušnjave. Premagaj jo! Potem je vsa moč tvoja.

(Kato hodi v težkem duševnem boju sem ter tja.)

Bertonj : Ali je bila moja novica vendar kaj vredna?

Pravica : Več nego vse brzojavke korespondenčnega urada. In v zahvalo premagam še sam časnikarja pa razglasim to ljudstvu, preden napišem eno samo vrstico. (Odide v dverano, ki je že polna ljudstva).

Bertonj : Kaj pa s teboj, Kato? Mar snuješ že novo ustavo?

Kato : Snujem... iščem - iščem odgovorovna vprašanja -

Bandžija : Na kakšna vprašanja? Tebe tare nekaj.

Kato : Dvomim nad seboj. Kje je človek iz jekla, ki ga potrebuje sedanji trenutek? Moža je treba, ki ima eno edino mogočno misel, moža, ki stopi pred ljudstvo, pa ve, kaj hoče, in ne more hoteti nič drugega kakor ravno tisto, kar res hoče. Mene pa obhaja slabost in moja volja je ranjena... (Iz dverane se sliši hrup in klici živio.)

Bandžija : Ali slišiš? Pravica jim je povedal. Ali slišiš te glasove? (Klici se ponavljajo.)

Kato : (Posluša.) To je ljudstvo - -

Bandžija : Da, da, ljudstvo, ki potrebuje voditelja, ker je bilo tako pritiskano, da še ne zna samo hoditi. Ali naj ostane brez njega, da se ne nauči nikoli stati na lastnih nogah in da pridejo novi Lajbeni?

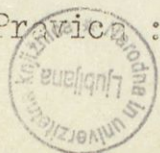
Bertonj : Obšla te je pač kakšna sentimentalnost. Moja novica je kakor močno vino: pijača pa učinkuje različno na ljudi. Nekatere napolni z neumnim veseljem, druge pa s sentimentalnostjo. Otresi se je, pa ne pozabi, da moraš goveriti na shedu.

Pravica : (Pride iz dverane) Pojdita malo v dverano, med ljudi.

Bandžija : Takoj, takoj!

Pravica : Zares - pomislite, kdo je med poslušalci... Lajbenova hči!

- Kato : Irma - ? Spravi jo od tod!
- Pravica : Zakaj? - Pa kako?
- Kato : Čemu je tukaj?
- Pravica : Ne vem. Ali prepoditi je ne moremo.
- Kato : Ali je Simonič z njo?
- Pravica : Nisem ga videl. Sama je.
- Kato : Kaj hoče - -
- Pravica : Ah kaj! - - Bandžija, Bertonj, pojdita tja! Notri že ko maj pričakujejo, da se začne shod.
- Bandžija : Prav imaš. Pojdiva! (Odide z Bertonjem v dverano.)
- Pravica : Pokonci glavo, Kato!
- Kato : Lahko je tebi zapovedovati, težko je meni poslušati.
- Pravica : Čuj me, Kato! Ne zamerim ti, da si za kratek čas opešal. Tudi dober onega včasi. Ali sedaj odpihni slabost! Potegni s krepko roko po čelu, da izginejo nepotrebne misli, in takoj ti bo vse jasno.
- Kato : Kaj pomaga, beliti si glavo. Drugje mi je težko. Boli me v prsih.
- Pravica : Kar reci: v srcu. To ni greh! Toda zapovedovati ti ne sme srce.
- Kato : Ko sem prišel sem, ni bilo dvoma v meni. Kakor da se mi je vsa duša prelevila v prepričanje, da moram iti tisto pet, poleg katere ni druge. Ali sedaj - Lajben je odšel - -
- Pravica : In ta novica je presunila tvoje dušo? -
- Kato : Tista pet ni edina...
- Pravica : Ker ni Lajbena, ni dokazov, misliš. Zato ti ni treba gove^{re} riti o stvari, ki se ne more dokazati?
- Kato : Ali moram pokazati s prstom na očeta?
- Pravica : Kdo ve, ali ni zapustil Lajben dokazov?

Kato : Nemogoče. Tisti spisi so v mojih rokah.

Pravica : Saj se lahko še drugi dokazi. Pa če jih ni! Kar se ne zve danes, se zve jutri, pojutrišnjem, čez leto dni.

Kato : To je neverjetno. Skeraj nemogoče.

Pravica : Pa recimo, da je naravnost nemogoče! Tudi tedaj je tvoja pet jasno začrtana! Tudi če si ne bi bili obljubili, kar smo si.

Kato : Okrutno je to!

Pravica : To je prava beseda. Prav zato, Kato, prav zato. Vsak slabotnež je lahko usmiljen. Ljudi, ki prizanašajo, ulo viš lahko, kolikor jih hočeš. Kaj naj opravimo z njimi? Izrednega značaja nam je treba. In ti bi moral pravzaprav pklekniti in poljubiti zemljo in hvaliti Boga, da ti je dal tako priložnost, preizkušati svoje moč in dati ljudstvu zgled. Kato Vrankovič ne prizanese lastnemu očetu! Kato Vrankovič je kos vsaki izkušnji! Tako bo vriskalo ljudstvo in zaupalo ti bo brez kraja in konca. Kaj ne razumeš, da potrebujemo ravno človeka, ki mu m o r a zaupati množica? Hvali Boga, Kato, hvali Boga! Zate je žrtev. Te ne moreš najti v ribjem trebuhu, kakor Polikrat svoj prstan. Oče pa - kaj bi te to skrbelo? Saj se mu ne zgodi nič. Ziva duša se ga ne dotakne. Množica ne bo imela niti časa, da bi mislila na kazen; že zaradi tebe mu ne stori ničesar. Množica je tisti veliki otrok, ki vedno prizanaša. Ali ti ne smeš biti otrok. Zgodovinska ura bije. Kato, tebe kliče! Bodi heroj!

Kato : (Mu stisne roko) Da, da, da. Od ljudi, ki jih rabi usoda, zahteva, da ji žrtvujejo vse svoje čute. Naposled so menda samo stroji, ki sami sebi ne smejo biti nič, svoji nalogi pa vse. Kar delajo, ni njih volja, samo odsev nekega tajnega zakona, ki se pa bolj blešči kakor vse majhne volje majhnega ljudstva. Tudi jaz sem otrodje. Veliko in malo, to je vse eno. Cilj se mi zdi velik in zanj sem otrodje.

Bila so ptična slepila. Nič ni drugih potov, samo eden je in po njem moram iti. Tja sem postavljen, tako mora biti.

Pravica : Vidiš, kako hitro si premagal slabost! Da, da, ti si tisti, ki nam ga je treba v tem času. V meni ni dvoma. In tebi zaupam sedaj kakor orleansko dekle svoji prikazni.

Kato : Zaupaj! Svoj sem zopet, v žilah čutim železo. Pojdi v dverano, knalu pridem za teboj.

Brodovič : (Pogleda skozi desna vrata, potem vstopi.) Bog daj dober večer, gospod poslanec!

Kato : Brodovič! Kaj ste še tukaj?

Brodovič : E, tako! Zadržal sem se. Pojdi sem, pojdi tja, Peter te pošlje k Pavlu, Pavel k Jakobu, Jakob pa zopet k Petru. Nikoli ne opraviš. Včeraj sem se mislil odpeljati, pa sem še tu. Danes sem pa slišal, da imate shod.

Kato : Da, da. Takoj bomo začeli.

Brodovic : O, vem, vem. - Saj sem vas že slišal pri nas. Ali jim boste dali, kajne?

Kato : Slišal boš, slišal.

Brodovič : Pa kaj so naredili iz nas! Vse jim poveste. Nikar ne pozabite na nas! Kar nič jim ne prizanesite!

Kato : Saj ne prizanesem.

Brodovič : Oni nam tudi niso prizanesli. Mojega soseda so spravili na beraško palico. Moj brat je šel v Ameriko. Ako pobere človek suhe vejice v gozdu, ga težijo in zapre. Pozimi prezebamo, poloti stradamo.

Kato : To bo zopet drugače. Pravica mora zmagati.

Brodovič : Da, kajpada, ako bomo imeli take gospode, kakršen ste vi. Le udarite po njih! Doslej so nas izdali še vsi, ki so prišli k nam. E, vam pa lahko zaupamo.

Kato : Da, da, prijatelj Brodovič! Da! Ali sedaj imam opravka.

Pojdi v dverano, tam bo govor.

Brođević : O, seveda, nocoj morate mnogo misliti. Ne, pa nič ne zamerite! Grem, grem. Le dajte jim, kar zaslužijo, pošteno jim dajte! Mi gremo za vami v ogenj in vodo.

Pravica : Pojdino, pojdino! Čas hiti. (Vsi razen Katona odidejo v dverano.)

Kato : (Vzame iz žepa spise ter jih pregleduje. Knalu jih vtakne zepet v žep, prekriša roki na prsih, pobesi glavo in se zamisli.)

Slavka : (Pride iz dverane, zapre za seboj vrata in obstane) Kato!

Kato : (Se zdrzne in obrne) Slavka! Kaj delaš ti tukaj?

Slavka : Prišla sem na shod. Saj je svobodna udeležba.

Kato : Ali nocoj - pojdi raje domov!

Slavka : Čemu bi zatajila svoje navado? Vedno me je zanimalo javno življenje. Zakaj ne ne bi nocoj?

Kato : Danes vendar ni primerno, da ostaneš.

Slavka : Pa prav danes bo zanimivo. Saj vem: nocojšnji shod pomeni začetek nove dobe.

Kato : Da, da. Ali vendar. Prosim te, Slavka, ne ostani nocoj tukaj!

Slavka : Nocoj je večer tvoje slave. Pa da je ne bi smela biti deležna? - vsaj kot priča, jaz, ki te ljubim - ?

Kato : Prihodnjič, Slavka, prihodnjič. Samo nocoj ne.

Slavka : Zakaj pa ne, Kato? Prav nocoj moram biti tukaj, Kato! Saj se je vendar že izjasnilo. Včeraj je bilo hudo. To sem razumela. Zadel te je udarec tako močno, da se se ti morale skaliti misli. Čutil si samo tisto bolečino, videl si očetovo pisavo, očetovo zmoto. Na njem, ki ti je bil prvi na svetu, si opazil pogo. Nisi se mogel spomniti, da je moral hoditi po grapavih potih in nositi še težko breme.

Nisi si mislil, kako lahko se človek tedaj spetakne. Ali to je bilo včeraj. Danes pa veš, da je bil tvoj oče, ki je stal pred teboj s pobešene glave.

Kato : Ne! Vsega bi bilo konec, ako bi bil moj oče. Ako bi tekla njegova kri po mojih žilah - ali se ne bi moral bati, da preide njegova slabost tudi vame?

Slavka : Kato, zatajiti vendar ne moreš njega, ki ti je bil res najboljši oče.

Kato : Zatajiti ga nočem. Ali tolažba je, da nisem veja njegovega debla.

Slavka : Ah, to se misli za ure brezdelja. Tega ne razsojam. Devolj mi je, da le storiš, kar je prav. Zato sem prisla, Kato, ker ne bo nocoj nihče tako srečen kakor jaz. Drugi bodo slišali, kar govoriš, tvoje glasne besede jih bodo zanesle. Jaz pa bom vedela tudi, česar ne boš govoril. Vedela bom, da si prebil boj in da je tvoja najlepša zmaga v tem, česar ne izrečeš.

Kato : Česa naj bi ne izrekel?

Slavka : Oh, saj veš! Ali pa je tvoja zmaga tako velika, da si pozabil kakor izpovednik, ki ne ve, česa se se izpovedali ubogi grešniki pri njem?

Kato : Slavka, mudi se mi. Ljudstvo že čaka. Prosim te torej še enkrat: Pojdi domov! Ne morem ti sedaj razlagati reči. Tako ni, kakor misliš. Kar bi ti rada, da zamolčim, moram povedati.

Slavka : Ne, ne, Kato, tega ne moreš, ne smeš!

Kato : Moram! Naš zrak je poln kužnih snovi in izčistiti ga moramo temeljito, drugače ne more biti zdravja.

Slavka : Kaj pomenijo najlepše prispevke? Resnica je ena: on je tvoj oče, ti njegov sin in ne smeš ga izročiti sramoti.

Kato : Izročil se je sam. Če pa razkrijem njegov greh zaradi

ozdravljenja cele dežele, je prav tako, kakor da stopim sam pred ljustvo in, trkajoč se na prsi, izrečem: Kriv sem - in pater, peccavi - -

Slavka : Kako se motiš, Kato! Ti, pa se tako motiš! Pomisli, da je grešil iz ljubezni do tebe, iz ljubezni do tega naroda, kateremu ga nameravaš izročiti kot zločinca!

Kato : Sediti mu nočem. Sodi naj ljudstvo, ki je vedno usmiljeno. Ljudstvo mu lahko oprostí, česar mu ne morem jaz.

Slavka : Ne, ne, ne! Prepirati se ne morem s teboj. Pametnejši si od mene in z besedami me lahko prekosiš. Čutim pa, da je krivično. Ljudstvo je včasí usmiljeno, včasí pa ljubi maščevanje. A če bi mu prizaneslo, je vendar grozno pomisliti, da postavlja sin očeta na oder in kaže množici njegove ude. Sin - očeta!

Kato : Ti vidiš samo sina in očeta, ne vidiš pa pomendrane pravice, ne vidiš pa bodočnosti, ki ne more biti čista, ako ne prežene veter vseh strupenih miazmov, ne vidiš dežele, iz katere je treba iztrebiti ves plevel, da bo lahko rodovitna.

Slavka : Neusmiljenost vidim in ti hočeš, naj verujem vanjo. Kaj početi s tvojimi svetlimi cilji, ako je vedno pripravljena trdosrčnost, da uniči vse - ? Ne - ne - Kato - Ah, kako sem zmedena! V meglo se mi razblinjajo misli.

Kato : Slavka!

Slavka : Čakaj! - - - Tako govoriš - - in vendar - napačno sem te razumela. Hudo me je prijelo in samo zato ne najdem pravega pomena tvojih besed. Ali - ti ne misliš tako. Ti ne moreš pobiti svojega očeta - .

Pravica : (Pogleda skozi polodprta vrata) Kato, začeti moramo. Ali prideš?

Kato : Takoj, takoj! (Pravica izgine in zapre vrata.)

Slavka : Povej mi z jasno besedo, preden greš, da ne storiš tega?!

Povej mi, Kato! Tako, da moram razumeti prav.

Kato : Ne muči me, Slavka! Ti ne moreš presojudati reči, od katerih si oddaljena. Pojdi domov, mene kliče dolžnost.

Slavka : (Se ga oklene) Zaradi mene, Kato! Povej mi, da se ne dotakneš ničesar, kar bi moglo raniti očeta.

Kato : Prosim te, Slavka!
(Iz daljave se sliši slab šum ljudskih glasov in godbe.)

Slavka : Bodi usmiljen z menoj! Ali vidiš, kako trpim? Reši me te groze, Kato! Besedico zagotovila mi reci in mirna pojdem od tod, mirna kakor otrok, ki zaupa.

Kato : Usmiljenja hočeš, pa me sama mučiš ter zahtevaš, kar je nemogoče. (Izviije se ji.)

Slavka : Nemogoče - Kato? - Nemogoče?

Kato : Nemogoče, Slavka! Brez preudarka ne delam. Lahko mi zaupaš, da storim le, kar se mora zgoditi.

Slavka : Tvoj oče! Ali je izgubilo to ime vso moč do tebe? Tvoj oče! -

Kato : Sam me je vzgojil. Njegova volja je bila, da sem postal tak, kakršen sem. Značajnost je hotel utelesiti in dosegel je svoj cilj. -

Slavka : Strašno je to. Siliš me govoriti tako, kakor ne bi nikoli rada govorila; kaj pa vendar pravi tvoja - hvaležnost? Ali je tudi prazna pena? Ako je grešil, je grešil zato. Kaj bi bilo iz tebe, ako bi bili njemu vzeli kruh?

Kato : Iz mene - ? Jaz - jaz? Da sem samo plod tistega zločina?

Slavka : Tega nisem rekla.

Kato : Ne, ne, ne, a nislila si tako; moje izobrazbe, moje značajnosti ne bi bilo, ako bi bil on ostal pošten! Njegovo hudo delstvo je tudi moje. Jaz - jaz sem užival od njega in še uživam!

Slavka : Umiri se, Kato! Ti nisi kriv ničesar, saj nisi zagrešil ti!

Kato : Jaz sem jedel tisti kruh, jaz sem tisti, ki bi bil danes morda ubog čevljarski pomočnik, ako ne bi bil padel oče.

Slavka : Čemu se siliš v take misli! Kato! To je nezdravo. Saj ljudje niso bogovi, da bi ustvarjali usode sebi in svetu po svoji svobodni volji. Zgodilo se je. Ali naj nosijo še v stoletjih potomci posledice zmote? Potrebno je samo, da se popravi, kolikor je mogoče, in da se v bodočnosti preprečijo enaki in drugi grehi.

Kato : Potrebno je, da se odpro prsi. Priznati je treba, skesati se je treba.

Slavka : Mar se ni kosal vse življenje? Mar ni pretrpel v dolgih letih težje kazni v svoji duši, nego bi mu jo mogli naloziti ljudje?

(Godba se približuje; nekliko se že lahko razločijo njeni zvoki in klici živio.)

Kato : Pokazati se je treba v pravi podobi. Izpovedati se je treba, javno izpovedati. Tudi jaz, tudi jaz -

Slavka : Kaj bi se ti izpovedal?

Kato : Mudi se že. Dobro, da poznam sedaj celo nalogo. Krivico sem hotel storiti. Sedaj je poznam. Pravičen bom.

Slavka : Pravičen?

Kato : Pravičen. Ne samo njega, tudi sebe prikažem ljudstvu v nagoti.

Slavka : To ni pravično. Okrutno je to!

Kato : Pusti me sedaj, Slavka. Čas je, da grem.

Slavka : Ne, Kato, ne! Obljubiti mi moraš, da ne omeniš očeta niti z besedico.

Kato : Pusti me, veliko očiščenje se mora zgoditi.

Slavka : Kato! Ako - ne - -. Obljubi mi!

Kato : Ne zadržuj me - čas prihaja.

Slavka : Kato, Kato, kako me plašiš! - - - Ali bi bil prav tako neusmiljen, ako bi - grešila - - jaz?

Kato : Na te mi ni treba odgovorjati.

Slavka : Odgovori! Odgovori! Ali bi pobral kamen in bi ga zalučal name, ako bi me premagala strašna izkušnja?

Kato : Ti ne moreš grešiti tako.

Slavka : Lahko, Kato, lahko. Kaj pa, če sem že grešila?

Kato : S tem me ne ustrašiš.

Slavka : Kato, ako mi ne obljubiš tega, mora biti konec vsega. Saj ni mogoče. Kam je izginila tvoja ljubezen? Kako bi mogel ljubiti mame, ako ne ljubiš očeta?

Kato : Ljubezni se to ne detika. In tudi nas ljubeznije je poštenost.

Slavka : Kato, ljubezen je nad vsem. Ljubezen je edini vir človečnosti. Poštenje brez ljubezni je čisto, pa tudi mrzlo kakor led.

Kato : Notri me čakajo, iti moram.

Slavka : Ako greš, ne da bi mi obljubil, je konec vsega. Pojdi, pojdi - toda tvoja nisen več!

Kato : Slavka, ne govori tako! Ne vem - morda me ne razumeš. Morda me nihče ne razume. Toda zaupati mi moraš - verjeti mi moraš.

Slavka : Dosti sem razmišljala. Le te hočem vedeti: ali je v tebi ljubezen ali je ni?

Pravica : (Pogleda skozi vrata) Kato, pozno je že.

Kato : Pridem, pridem!

Pravica : Ljudstvo je priredilo baklado. Vse mesto je na nogah. Vse sluti zmago. (Zapre vrata za seboj.)

Irna : (Vstopi iz dverane in obstane tiho pri vratih za portiero,

ne da bi jo videla Slavka in Kato.)

Kato : Iti moram.

Slavka : Ne, Kato! Odgovoriti mi moraš. Kaj je s tvoje ljubeznijo?

Kato : Slavka - ne vprašuj! Zali ne tvoje vprašanje. Kar je v meni čustvenega, vse je tvoje, Slavka. Ker te ljubim tako, da beseda ne more povedati, moram biti tudi zaradi tebe zvest sanemu sebi.

Slavka : Po potih hodiš, kamor ti ne maram sloditi. Če greš tja noter, tako, kakor si hotel iti, ti ne morem verjeti, da me ljubiš. Kato! Resno govorim, kakor še nikoli. Ako sto piš tja v dverance, odidem in nikdar, nikdar več -

Kato : Slavka! Ne reci!

Slavka : Nič več medrovanja! Izberi! Odloči! Ali svojo brezdušno značajnost ali pa mojo ljubezen.

Kato : Slavka - usmili se mene in sebe! V mojih prsih je zakon, v mojem srcu je vest -

Slavka : Samo ljubezni ni v njem!

Kato : Saj ne veš, kaj govoriš!

Slavka : Prav dobro ven. A nudi se. Še čakam na tvoj odgovor.

Kato : Jutri, Slavka, jutri!

Slavka : Ne. Takoj! Ali mi obljubiš?

Kato : Ne muči me! Svoje duše ne morem ponižati.

Slavka : Torej greš?

Kato : Moram!

Slavka : Zbogon! Prisegam ti, da ne bom nikdar več tvoja. Prisegam ti! (Hoče oditi).

Kato : (Ostrmi, potem pohiti za njo in jo ustavi.) Slavka, tako ne smeš oditi!

Slavka : Pusti me!

Kato : Ljubim te, Slavka. Oh, saj ne veš, kako te ljubim!

Slavka : Težko bi mi bilo zate, Kato!

Kato : (Jo objame) Moja, moja Slavka - !

Slavka : Torej - odidiva od tod!

Kato : Te ni mogoče, Slavka.

Slavka : (So mu izvije) Ni mogoče - ?

Kato : Če me ljubiš, ne moreš zahtevati, da omadežujem, kar je meni sveto -

Slavka : A če moraš - če m o r a š izbrati to smešno svetost ali pa mene - ?

Kato : Slavka!

Slavka : Kaj izbereš?

Kato : Slavka!

Slavka : Kaj izbereš?

Kato : (Omahuje, sede, podpre glavo z obema rokama. Kratka pavza).

Slavka : Čakan, Kato!

Kato : Usmili se!

Slavka : Kaj izbereš?

Kato : (Vstane; slab je.) Slavka, ne morem, ne morem! Kako bi ti povedal, kakšna je ta sila v meni, kaj mi brani -. Moja naloga je.

Slavka : Dobro. Pojdi, pojdi! Sedaj te sovražim. Ti si me ponižal in sama sem se ponižala pred teboj. Tako strašno sem se motila, da me je sram. V tvojo ljubezen sem zaupala, in verjela, pa je ni bilo nikdar v tebi. Kdo ve, kaj imenuješ ljubezen! Da, da - sram me je. Mislila sem, da te goni na veliko delo in v velik boj velika ljubezen do človeka, od katere padajo vroči, zlati žarki tudi name. Toda kratko vidna sem bila. Ah! - Nič ljubezni ni bilo, samo fantomi! Prazno je tvoje srce, samo v glavi snuješ načrte. Mislila,

sem, da si človek nad drugimi ljudmi, človek z večjo dušo, s toplejšimi čustvi, z vročo, plemenito krvjo. Pa si samo stroj pravice, soha značajnosti, kamen v človeški podobi. In jaz sem ljubila kamen! Kako sem osramočena!

Kato : Ne razumeš me, Slavka! Moje žrtve ne razumeš -

Slavka : Velikan - haha! Kako najhnega te vidijo moje oči! Da sem te le vsaj spoznala. Stud mi je v meni. Zbogom! (Naglo odide.)

Kato : (Plane za njo.) Slavka! (Strmi v zaprta vrata, potem se opoteče, se ujame za mizo, pade na stol in strmi predse kakor v sanjah.)

Irma : (Stopi izza portiere) Vstani, Kato! Pojdi, pojdi! Narod čaka nate. Pojdi, zmagovalec! Zmagaj popolnoma in pred teboj bom klečala in podala ti bom kelih ognjene pijače in s plamenom čudodelne strasti te ovijem jaz, ki ljubim tvoje moč in tvoje božanstvo!

Kato : (Vstane) Irma - !

Irma : Zmagovalec, Kato - - ! O, saj sem vedela, da si močnejši. Kaj bi ti s sanjavo sentimentalnostjo brez krvi in žerjavice?

Kato : Odidite, Irma! Ne ročajte se človeku, ki trpi!

Irma : Premagaj trpljenje, Kato! Tudi jaz sem premagala mnogo in sedaj sem močna. Oh, kako te ljubim! (Poglekne in ga prime za roke.) Kakor kraljica svojega paža in kakor sužnja svojega gospodarja. Ponižno bi klečala pred teboj in strastno bi te objemala - (Vstane in ga objame.)

Kato : Irma! Irma!

Irma : Oh, kako se mi pretaka goreča kri po žilah, kakor razbejano -

Kato : Irma! (Izvije se ji in jo pahne od sebe.) Kdo, kdo mi hoče nadomestiti njo, ki je nisem poznal do tega trenutka?

Irma : Ona - s svoje vsakdanje ljubeznije - !

Kato : Z veliko ljubeznije, ki je sedaj šele komaj slutim...

Irma : Ona ti je izgubljena, a moj objem čaka nate -
(Godba se približuje, klici živio so glasnejši.)

Kato : Izgubljena! Izgubljena! (Zaplaka.)

Irma : Bodi vladar, Kato! Gospoduj!

Pravica : (Pride iz dvorane.) Kato! Kato! Skrajni čas je!

Irma : Kato!

Pravica : Kaj je to? Kaj je s teboj, Kato?

Kato : Pojdi noter, Pravica, pa povej vse, kar veš.

Pravica : Kaj?

Kato : Vse povej! Reci tudi, da sem jedel nepošten kruh.

Pravica : Kato!

Kato : Reci, da nisem tak, kakor so mislili. Majhen sem, nizek,
slab!

Pravica : Zaboga, kaj se je zgodilo? Sedaj, sedaj, ko ni treba
drugega več kakor voditelja?

Kato : Jaz - jaz nisem za voditelja. Videl sem smoter - on sam
smoter; in pot do njega - eno samo pot. A zdaj? - Oči so
mi motne, zaupanja v sebe ni več -

Pravica : Kato - slabe ti je morda. Prinesem ti vodo -

Kato : Ne, ne. Z vodo ne ozdraviš te slabosti. Pojdi, pojdi tja,
pa povej vse, vse -

Pravica : A ti - ?

Kato : Na Francosko pojdem, na Angleško - kdo ve kam -

Pravica : Zavedi se vendar - !

Irma : Kato! Ozri se name in vsa moč se ti povrne -
(Baklada se ustavi pred hišo. Godba utihne. Slišijo se
viharni klici: Živio Kato Vrankovič!)

Kato : (Plane pokonci, pohiti k oknu in ga odpre.) Ne, ne, ne!
(Iz dverane pride mnogo ljudstva.) Kato Vrankovič je
otrok, smešen otrok, slabotnež! Sanjalo se mu je nekaj -

Irma : Kato!

Kato : - pa je mislil, da ima veliko voljo. A samo sanjalo se
mu je -

Pravica - Bandžija : Kato! Kato!

Kato : Drugačen mora biti tisti, ki pride. Ne Kato! Ne Kato!

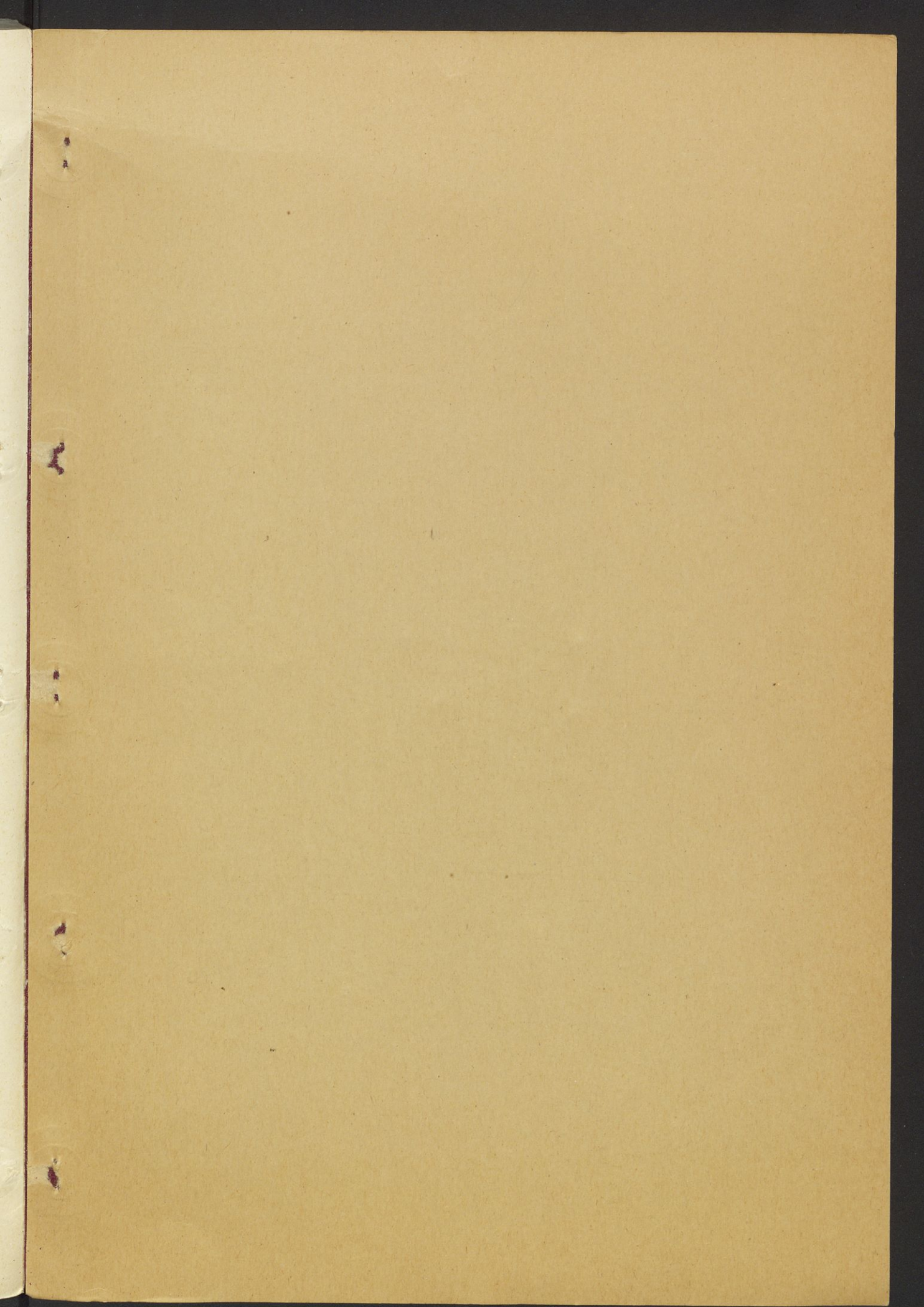
Pravica - Irma : Kato!

Kato : (Se prisiljeno nasmeje, naenkrat zaplaka, pade na stol,
lice zakrije z rokama. Vse je tiho. Sliši se le njegovo
ihtenje.)

K o n e c

= = ≡ ≡ ≡ = =

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIZNICA

GS

II 528 624

201813194

COBISS ©